

İNFODEMİ VE KOVİD-19 PANDEMİSİ: YALAN HABERLERİN ALIMLANMASI

Erkan YÜKSEL*, Atakan KIZILCIK**, Korhan ATİK***

Gönderim Tarihi: 29.06.2023 - Kabul Tarihi: 22.03.2024

Yüksel, E., Kızılıık, A., & Atik, K. (2024). İnfodemi ve Kovid-19 pandemisi: Yalan haberlerin alımlanması. *Etkileşim*, 13, 28-63.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2024.7.13.240>

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Bu çalışmada alımlama analizine dayalı olarak farklı medya okuryazarlığı düzeylerine sahip bireylerin yalan ve gerçek haberleri nasıl alımladıkları araştırılarak bu haberler karşısında medya okuryazarlığının hangi düzeyde etkili olduğu sorgulanmıştır. Bu amaçla çalışmada öncelikle Kovid-19 pandemisinin başlangıcı olan 19 Kasım 2019 tarihinden 20 Mart 2022 tarihine kadar geçen sürede, *teyit.org*'da pandemiyle ilgili tanımlanmış yalan haberler taranmıştır. Ardından bu haberler, "yanlış bilginin yedi türü" olan çarpıtma, hatalı ilişkilendirme, manipülasyon, bağlamdan koparma, uydurma ve parodi türleri açısından sınıflandırılmıştır. Daha sonra her bir kategoriden bir doğru ve bir yanlış olmak üzere ilgili kategoriye en iyi temsil eden ikişer örnek haber basit rassal örnekleme tekniği ile seçilmiştir. Böylece 7 doğru ve 7 yalan haber olmak üzere, toplam 14 haber çalışmada kullanılmak üzere belirlenmiştir. Araştırmanın ikinci aşamasında, haberlerin okurlar tarafından nasıl alımlandığının belirlenmesi için amaçlı örnekleme Anadolu Üniversitesi öğrencilerine medya okuryazarlığı (MOY) anketi uygulanmıştır. Anket sonuçlarına göre düşük, orta ve yüksek medya okuryazarlığı seviyelerine uygun olarak her bir düzeyden beş öğrenci belirlenerek alımlama analizine katılmaları sağlanmıştır. Araştırmanın son aşamasında katılımcılarla yüz yüze görüşülerek alımlama analizi gerçekleştirilmiştir. Alımlama analizinin sonuçları; genellikle beklenin aksine, farklı MOY düzeylerine sahip bireylerin yalan haberin tespitinde, niteliğinin belirlenmesinde ve yanlış bilginin yedi türüne ilişkin doğru sınıflandırmanın yapılmasında pek de farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: yalan haber, Kovid-19, alımlama analizi, medya okuryazarlığı, sağlık haberciliği.

* Profesör Doktor, Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Eskişehir, Türkiye.
eyuksel@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2487-3589

** Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eskişehir, Türkiye.
atakankizilcik@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9968-3440

*** Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eskişehir, Türkiye.
korhanatik@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6830-5124

INFODEMIA AND THE COVID-19 PANDEMIC: RECEPTION OF FAKE NEWS

Erkan YÜKSEL*, Atakan KIZILCIK**, Korhan ATİK***

Received: 29.06.2023 - Accepted: 22.03.2024

Yüksel, E., Kızılcık, A., & Atik, K. (2024). İnfodemi ve Covid-19 pandemisi: Yalan haberlerin alımlanması. *Etkileşim*, 13, 28-63.
<https://doi.org/10.32739/etkileşim.2024.7.13.240>

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

Based on reception analysis, this study investigated how people with different levels of media literacy received fake and real news, and at what level media literacy was effective against these news. For this purpose, the study first scanned fake news about the pandemic identified in teyit.org from 19 November 2019, the beginning of the Covid-19 pandemic, to 20 March 2022. Subsequently, these news articles were classified in terms of the 'seven types of misinformation,' which include distortion, misattribution, manipulation, de-contextualization, fabrication, and parody. Then two sample news items from each category, one true and one false, that best represented the relevant category were judged. This resulted in 14 news items, 7 of which were true and 7 of which were false, to be used in the research. In the second stage of the study, a media literacy survey was conducted among students at Anadolu University. This survey used purposive sampling to determine how readers receive news. According to the results of the survey, their participation in the reception analysis was ensured by selecting five students from each level according to low, medium and high levels of media literacy. In the final stage of the study, a reception analysis was carried out through a face-to-face meeting with the participants. According to the results of the analysis, different levels of media literacy did not lead to different results in detecting fake news, determining its quality, and correctly classifying the seven types of misinformation.

Keywords: fake news, Covid-19, reception analysis, media literacy, health journalism.

* Professor, Anadolu University, Faculty of Communication Sciences, Eskişehir, Türkiye.
eyuksel@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2487-3589

** PhD Student, Anadolu University, Graduate Schools and Institutes, Eskişehir, Türkiye.
atakankizilcik@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9968-3440

*** PhD Student, Anadolu University, Graduate Schools and Institutes, Eskişehir, Türkiye.
korhanatik@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6830-5124

Giriş

“Biz sadece bir pandemiyle değil; aynı zamanda infodemiyle de mücadele ediyoruz”. Kovid-19 pandemisiyle mücadele sürecinde zihinlerde yer eden bu sözün sahibi Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Başkanı (Genel Direktörü) Tedros Adhanom Ghebreyesus, pandemi kadar önemli bir başka soruna işaret eder: “Infodemi”ye; yani medya üzerinden bir salgın gibi bireylerin yanıltıldığı yalan haberle mücadeleye (World Health Organization [WHO], 2022a).

En genel tanımıyla “yalan haber” kavramı; doğru olmayan ya da yanlış bilgilerin veya hiciv unsurlarının kasıtlı olarak haberin içeriğine eklendiği, haberin bağlamından koparıldığı ve gerçekliğin yitirildiği haberlere karşılık gelir (Guo & Vargo, 2018, s. 180). Bu haberler daha çok sansasyonel içerik oluşturmak, propaganda yapmak, algıyı yönetmek gibi amaçlarla birlikte; daha hızlı haber yazmak, habercilik konusundaki eksik ya da yetersiz eğitim gibi mesleki pratikteki kimi kusurlardan da kaynaklanabilmektedir. Sonuçları itibarıyla değerlendirildiğinde ise bu haberlerin halkı kaygı, korku ve panik atmosferine sokarak yanlış tutum, kanaat ya da davranışlara yöneltebildiği kaydedilebilir (Bakir & Mcstacy, 2017, ss. 157-159). Bu durum da birey ve toplumların doğru ve gerçeklere erişmesini, sağlıklı düşünme ve değerlendirme yapabilmesini ve sağlıklı davranışlar geliştirebilmesini engelleyebilmektedir.

Günümüzde yalan haberle mücadelenin en etkili araçlarının başında, birey ve toplumların medya okuryazarlığı (MOY) düzeylerinin geliştirilmesi gelmektedir. Medya okuryazarlığı kavramı; bireylerin televizyon, sinema, reklam, internet gibi görsel ve yazılı formatlardaki mesajlara ulaşma, mesajların kodlarını çözme, mesajları değerlendirme/yorumlama ve yeniden kodlayarak iletme yetisini ifade etmektedir. Bu beceri, yalnızca mesajların doğru şekilde anlaşılmasını değil; aynı zamanda, mesajlara yönelik eleştiri yapabilmeyi ve kendi mesajını oluşturabilmeyi de içermektedir (Çimen, 2020, ss. 126-127). Dolayısıyla bireylerin karşılaştıkları yalan haberler karşısında eleştirel ve sorgulayıcı olabilmeleri medya okuryazarlığı düzeyleri ile yakından ilişkili bulunmaktadır.

Bu çalışmada, farklı medya okuryazarlığı düzeylerine sahip bireylerin yalan ve gerçek haberleri nasıl alımladıkları sorusundan hareketle, farklı düzeylerdeki medya okuryazarlığı seviyelerindeki bireylerin bu haberleri nasıl alımladıkları değerlendirilmiştir.

Literatür Taraması

Yalan haber ve yalan haberle mücadele süreci üzerinde durmadan önce “haberde gerçeklik” kavramını tanımlamak yerinde olacaktır. Ardından bu mücadelede medya okuryazarlığının rolü ve alımlama analizi üzerinde durularak araştırmanın zemini kurulabilir.

Haber ve haberde gerçeklik

Literatürde “haber” kavramının pek çok tanımı olmakla birlikte, vaktinde verilen ve toplumun genelini ilgilendiren, anlaşılır bir dille anlatılmış her olay, fikir ya da kanının haber niteliği taşıdığı belirtilebilir. Her olay haber olmadığı gibi yapılan her haber de yayımlanma hakkına sahip olamayabilir. Çünkü bir olayı haber yapan unsurlar; nadirlik, yenilik, önemlilik, ilginçlik gibi taşıdığı “haber değerleri”dir. Haberin belirli bir nitelikte yayımlanmasını sağlayan unsurlar ise haber değerleriyle birlikte; en başta ideoloji olmak üzere bireysel ve kurumsal amaçlar, medya rutinleri, yayın politikası, gündem, kültür ve toplumsal düzen ve diğer kurum dışı unsurlar şeklinde sıralanabilir (Girgin, 1998; Tokgöz, 2003; Yüksel & Gürcan, 2005).

Haber tanımları arasında en dikkat çekici olanlardan biri de “köpeğin insanı ısırmasının değil; insanın köpeği ısırmasının” haber olduğudur. Dolayısıyla haberin yalnızca toplumsal gerçekliğe olduğu gibi ayna tutmadığı; ancak bu gerçekliğin belli boyutlarını özellikle ön plana çıkardığı belirtilebilir. Bu yüzden ‘haberde gerçeklik’ konusu, literatürde en çok tartışılan konulardan biridir (Dursun, 2001; Poyraz, 2002; Dursun, 2004; Fakibaba, 2021). Bu bağlamda, haber ve olayın aynı şeyler olmadığı belirtilebilir. Olaylar sadece haberde oluşturulacak içeriğin ham maddesidir.

Haberde gerçeklik payı her zaman değişkendir. Özellikle fenomenolojistler ve kültürel çalışmalar geleneğini takip edenler de haberin nesnel bir gerçeklik yerine gazetecilerin anlamlandırma, gözleme ve gözlemediği pratikleri kendi bakış açısına göre yeniden üretmesi olduğunu ifade ederler (Yurdigül, 2011, s. 14). Dolayısıyla dünyayı, kişileri ve grupları belirli şekillere sokarak çerçeveleyebilme yöntemi ile yürütülen haber üretim sürecinin doğası gereği ideolojik olduğu da belirtilebilir (Karaduman, 2009, s. 74).

Günümüzde, ‘post-truth’ çağında, haberlerin gerçekliğinin sorgulanması, haberde doğruluk ve güvenilirliğin önemini arttırmıştır. Oxford Sözlüğü’ne göre, “Bireylerin belirli durumlarda hakikatlerin yerine kendi duygularının ve inançlarının gerçekliğin önüne geçmesi durumuna post-truth” (Oxford Learner’s Dictionaries, 2022) denir. Kavramın Türkçe karşılığı ise “gerçek-ötesi”, “gerçek-sonrası”, “post-gerçek”, “post-hakikat” ve “post-olgusal” gibi kavramlarla ifade edilmektedir (Kutlu & Doğan, 2020, s. 85).

Girgin’in (2020, s. 109) de ifade ettiği gibi haberde gerçekliğin çarpıtıldığı medya ekosistemlerine sahip toplumlar, tüm varoluş alanlarında büyük problemler yaşamaktadırlar. Çünkü en genel anlamda medya, bireylerin dünyada ve çevrelerinde olup bitenler hakkında bilgi edinmek için yararlandıkları en önemli araçtır. Lippmann’ın (2017) da belirttiği gibi bireylerin zihninde dış dünyaya ilişkin oluşan resmin şekillenmesinde medyanın en etkili araç olduğu söylenebilir. Dolayısıyla yalan, çarpık, eksik ya da gerçek dışı haberler, bireylerin zihnindeki gerçek dünyaya ilişkin resimleri de çarpıtmaktadır. Hatta kimi yalan haberler, bireylerin çarpık bir dünya algısına sahip olmalarına neden olmakta ve bir şekilde yaşamlarını etkilemektedir.

Haberde gerçekliğin inşasını anlamak için öncelikle haber metnindeki çerçeveler üzerinde durmak gerekir. Gerçekler haber hâline getirilirken haber yazma teknik ve ilkeleri ile haber içeriklerine etki eden diğer unsurlar çerçevesinde kurgulanarak bazı noktalar ön plana çıkarılmakta bazı noktalar haberdan çıkarılmakta ya da gizlenmekte, sonuçta da uygun görülen uzunluk ya da kısalıkta kamuoyuna sunulmaktadır (Shoemaker & Reese, 1996). Böylece haber, gerçekliğin kendisini değil çerçevelenmiş bir kısmını göstermektedir. Örneğin Shoemaker ve Reese (1996) haber içeriklerini etkileyen başta muhabirden kaynaklanan bireysel unsurlara, medyanın çalışma düzenine, kurumsal amaçlarına, kurum dışı müdahaleci ya da baskıcı unsurlara ve hepsinin üstünde de varlığı hissedilen ideolojik boyutlara işaret etmektedir.

Elbette bu süreç, haber metninin gerçeklere uygunluğunu ve doğruluğunu sorgulanır hale getirmektedir. Geleneksel ve bir anlamda daha organize olduğu ifade edilebilecek gazete, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının haber sunumunda dikkati çeken bu durum, bireysel yayıncılığın hâkim olduğu “yeni medya” ya da “sosyal medya” platformlarında çok daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ancak bu platformları geleneksel medyadan daha ‘tehlikeli’ kılan unsur, oldukça geniş kitlelere herhangi bir doğrulama ya da denetim mekanizması olmadan anlık olarak ulaşılabilmesidir. Bu da sahte, yalan, uydurma, maksatlı, eksik ya da gerçek dışı haberlerin hızla yayılması anlamına gelmektedir. Aslında bu tür haberlerin siyasi çekişmelerin de bir uzantısı olarak ‘en önemli sorun’ hâline geldiği Kovid-19 pandemisinde önce de pek çok defa dile getirilmiş ve tartışılmıştır (Kazaz & Akyüz, 2019). Ancak pandemi döneminde ise artık sorunun bir “infodemi”ye dönüştüğü dile getirilmiştir.

Sağlık haberciliği ve “infodemi” kavramı

İnsan sağlığını bir şekilde ilgilendiren her türlü haber, “sağlık haberi” olarak değerlendirilebilir (Yüksel, 2018). Genel olarak sağlıklı yaşam, bakım ve beslenme, hastalıklar ve tedavileri gibi pek çok konu sağlık haberlerinin başlıca temalarıdır. Sağlık haberciliği temel olarak insanları sağlık ile ilgili konularda aydınlatma amacı taşımakta ve halk sağlığı gibi konularda farkındalık yaratmak, gerekli durumlarda halkı uyarmak gibi işlevlere sahiptir (Öğüt Yıldırım, 2017, s. 7).

Medyanın diğer alanlarında dikkat edilmesi gereken etik ilkeler sağlık haberciliği için de geçerlidir. Ancak sağlık haberciliği doğrudan insan sağlığı ile ilişkili olduğu için bu konuda yapılacak yalan, yanlış, eksik ya da yetersiz haberlerin telafi edilemez kimi sonuçları olabileceği belirtilebilir (Yüksel ve diğerleri, 2016). Özellikle Kovid-19 pandemisinde ortaya çıkan yalan haberlerin ise bu anlamda başlı başına bir sorun hâline geldiği vurgulanmalıdır.

Sağlık haberciliği bağlamında salgının ilk aşamalarında virüsün ortaya çıkış nedenleri tartışılmış, hastalığın yayılmaya devam ettiği süreçte ise yaşanan can kayıpları ile birlikte istatistik veriler ifade edilmeye başlanmıştır. Zamanla,

hastalıktan korunma yolları ve alınması gereken önlemler haberlerin konusu hâline gelmiştir (Maden, 2020). Daha sonra, uygulanan tedaviler ve aşının bulunması ve aşya ilişkin haberler dikkati çekmiştir.

Süreç içinde sağlık haberlerinin doğruluğunun hem sürecin kolay atlatılması hem de kurum ve kuruluşlara olan güvenin sarsılmaması için ne kadar önemli olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. Çünkü sağlık haberciliğinin nitelikli ve güvenilir bir çerçeve içerisinde ilerlememesi, toplum sağlığına zarar verebilmekte ve yalan haberlerle zehirlenen bir medya ekosistemi oluşmasına neden olmaktadır. Bu da “infodemi” olarak adlandırılan ayrı bir salgınla mücadele etmeyi gerekli kılmaktadır.

Salgın süreciyle gündeme gelen “infodemi” kavramı, en genel anlamda, yanlış bilgilerle vatandaşın yanıltıldığı bilgi salgını sürecini tanımlamaktadır. “Bilgi” ve “salgın” kelimelerinin birleşmesiyle oluşan “infodemi” kavramı, DSÖ Başkanı Tedros Ghebreyesus’un 15 Şubat 2020’de Münih Güvenlik Konferansı’nda yaptığı konuşmadan sonra geniş bir ölçekte tartışılmaya başlanmıştır. Ghebreyesus bu konuşmasında, bu kavramı kullanarak yalan haberlerin virüsten daha hızlı ve kolay yayıldığını ve en az virüs kadar tehlikeli olduğunu vurgulamıştır.

DSÖ’nün, bir anlamda kirli bilgi ya da yalan haber salgınına ciddi bir tehdit olarak gördüğü belirtilebilir. Öyle ki DSÖ’nün internet sitesinde de pandemiye eşlik eden asılsız metinlere verilen “infodemik” kavramına dair materyallere ayrılmış bir bölüm bulunmaktadır (WHO, 2022b).

Öte yandan “infodemi” kavramının Kovid-19 pandemisinden önce, ilk kez 2003 yılında SARS salgını sırasında ortaya çıktığı da belirtilmelidir. DSÖ tarafından da 2 Şubat 2020’deki bir raporda Kovid-19’dan söz edilirken bu kavramın aktif bir şekilde kullanıldığı dikkati çekmektedir (WHO, 2022c).

“İnfodemi”, çözüm bulmayı zorlaştıran bir sorun hakkında aşırı bilgi yüklenmesi ve buna bağlı olarak gelişen yanlış bilgi ve söylentilerin yol açtığı olumsuz durumlara işaret eden bir kavramdır. Bu da sonuçta kafa karışıklığına, kaygı ve korkuların artmasına, hatta panik durumlarına neden olmakta; güven duygusunu, soruna müdahaleyi ve çözümü zorlaştırmaktadır (Gölbaşı & Metintaş, 2020).

“İnfodemi”ye zemin hazırlayan faktörler incelendiğinde özellikle sosyal medyanın ve birtakım medya kuruluşlarının burada büyük bir rol oynadığı kaydedilebilir. Hem sosyal medya kullanıcılarının hem de bazı medya organlarının, koronavirüs hakkındaki bilgileri “şişirmekten” ve çarpıtmaktan çekinmedikleri görülmüştür. Örneğin Ebola salgını döneminde *Twitter* (X) üzerinden yapılan bir araştırmada, bir hafta süre ile ve yanlış tıbbi bilgileri içeren *tweet*lerin yaklaşık on beş milyon kişiye ulaştığı tespit edilmiştir (Oyeyemi ve diğerleri, 2014, s. 349).

“Yalan haber” kavramı ve “yanlış bilginin yedi türü”

En genel tanımıyla “yalan haber” kavramı, yanlış bilgilerin veya hiciv unsurlarının kasıtlı olarak haberin içeriğine eklendiği, kimi zaman haber içeriğinde yanlış yönlendirmelerin yapıldığı, haberin bağlamından koparıldığı ve gerçekliğin yitirildiği haberleri tanımlamaktadır (Guo & Vargo, 2018, s. 180).

“Sahte Haber” başlıklı kitaplarında Kazaz ve Akyüz (2019, ss. 47-56), bu tür haberleringerçeğe yakın olarak nasıl hazırladıklarına ilişkin şu yöntemleri özet olarak sıralamaktadırlar: Gerçek bir haber, bilgi ya da olayı çarpıtmak; gerçek bir kurum, kişi ya da olaya dayandırarak çarpıtmak; sahte kurum, kişi ya da ajanslara dayandırarak çarpıtmak; gerçek görsellerin üzerinde oynama ya da montaj yapmak; farklı olayların görsellerini kullanarak çarpıtmak; sahte kimlikli hesaplar üzerinden paylaşımlarda bulunmak ve herhangi bir kaynak ya da kanıtı dayandırmadan bu haberleri sunmak.

Bilginin her geçen gün değerinin ve öneminin arttığı çağımızda, demokrasiyle yönetilen rejimlerde, yalan haberler farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Örneğin, sansasyonel içerik oluşturmak, propaganda yapmak, algıyı yönetmek, daha hızlı haber yazmak, habercilik konusundaki eksik ya da yetersiz eğitim gibi pek çok nedene bağlı olarak bu haberler görülebilmektedir. Şirketler bile halkla ilişkiler faaliyetlerinin bir parçası olarak yalan haberleri kullanarak müşterileri etkilemeye çabalayabilmektedir (Bakir & Mcstacy, 2017, ss. 157-159).

Yalan haberler, temelde okuyucuyu yanlış yönlendirerek haberi üreten kişinin amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı araçlardan biridir. Yalan haberler karşısında halk kaygı, korku ve panik atmosferine sokularak yanlış tutum, kanaat ya da davranışlara yönelebilmektedir. Bu durum da hem bireylerin hem de toplumun doğrulara ve gerçeklere erişmesini, sağlıklı düşünme ve değerlendirme yapabilmesini ve sağlıklı davranışlargeliştirebilmesini engellemektedir.

Öte yandan mizahi amaçlarla yapılan parodi/hiciv kategorisindeki yalan haberler ise daha çok okuyucuyu eğlendirmek amacıyla hazırlansa ve kasıtlı olarak yanlış yönlendirmede bulunmayı hedeflemese de sonuçta bu haberler de kamuoyuna yanlış bilgi sunmakta ve bunları doğru kabul eden bireyler bulunabilmektedir (Shu ve diğerleri, 2017, ss. 23-24). Dolayısıyla niyeti ya da amacı farklı da olsa parodi/hiciv haberleri de “yalan haber” kategorisinde bir alt başlık olarak tanımlanabilmektedir.

Literatürde “yalan haber” konusunda yapılan çalışmalar daha çok bireylerin yalan habere karşı tutum ve davranışlarını araştırmaktadır (Kutlu & Doğan, 2020; Onursoy ve diğerleri, 2020; Kesgin & Gül, 2021). Ayrıca yalan haberi doğrulama pratikleri betimleyici düzeyde ele alınmıştır (Ünal & Taylan, 2017; Şener, 2018; Akyüz ve diğerleri, 2021; Kavaklı,2019). Çalışmalarda genel olarak anket yöntemi uygulanarak katılımcıların yalan haber karşısındaki tutum ve davranışları incelenmiştir. Yapılan incelemede literatürde bu konuda yapılmış bir alımlama çalışmasına ise rastlanmamıştır.

Öte yandan literatürde yalan haberlerin türlerine yönelik farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Tandoc, Lim ve Ling (2017), yalan haber konulu 34 akademik makaleyi inceleyerek bir sınıflandırma oluşturmuştur. Buna göre yalan haberin temelde iki boyutu olduğu (gerçekliğin bozulması ve aldatma amacı güdülmesi) vurgulanarak şu altı yalan haber türü tanımlanmıştır: “Hiciv, parodi, fabrikasyon, manipülasyon, reklam ve propaganda”. Ancak bu konuda literatürde daha çok Wardle’in (2017) sınıflamasının temel alındığı anlaşılmaktadır (Ünal & Taylan, 2017; Guo & Vargo, 2018; Quandt ve diğerleri, 2019; Akyüz, 2020; Al-Zaman, 2021).

Öncelikle Wardle (2016), *Columbia Journalism Rewiew*’a yazdığı makalede Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimlerinde medyada yanlış bilgi dolaşımının hızlandığını saptayarak dolaşıma sokulan yanlış bilginin altı türünü tespit etmiştir (Gerçek haber materyallerinin yanlış bağlamlara yerleştirilmesi, güvenilir haber sitelerini taklit eden siteler, yalan haber siteleri, yanlış bilgi, manipüle edilmiş içerik, parodi içerik). Bir yıl sonra Wardle (2017), bu çalışmasını genişleterek “yanlış bilginin yedi türü” tanımlamasında bulunmuştur. Bu yedi yanlış bilgi türünün, medya ekosisteminde sürekli olarak dolaşımda olduğunu belirtmiştir. Literatürde de çoğunlukla atıf alan bu çalışmada tanımlanan “yanlış bilginin yedi türü” şunlardır (First Draft, 2022; Teyit, 2022a):

1. *Parodi*: İnsanları özellikle manipüle etmek için yapılmamış, mizahi amaçlarla yapılan yanlış haberlerdir.
2. *Bağlamdan koparma*: Doğru bir bilginin yanlış bir olay örgüsü veya konular ile çerçevelenerek, farklı bir anlatı haline getirilmesidir.
3. *Taklit*: Gerçek ve güvenilir bir kaynağın taklidinin yapılarak yanlış bilgiye gerçeklik kazandırmanın amaçlandığı türdür.
4. *Uydurma*: Bilginin tamamen hasar vermek ve kandırma için üretildiği yanlış bilgi türüdür.
5. *Hatalı ilişkilendirme*: İçeriğin haberden ilişkisiz başlık, görseller ve alıntılarla bağlantı kurularak yapılan saptırmadır.
6. *Çarpıtma*: Bir kişi veya olay hakkındaki içeriğin kurgulanarak, gerçek anlamından saptırılmasıdır.
7. *Manipülasyon*: Gerçek bir görüntünün veya bilginin kandırma için manipüle edilmesidir. Videoların montajlanması ve resimlerin kırılarak manipüle edilmesidir.

Wardle’in (2017) bu sınıflamasının kurumsal anlamda haber doğrulama ya da yalan haberle mücadele çalışmaları yürüten “haber doğrulama platformları” tarafından da dikkate alınmaktadır.

Haber doğrulama platformları

Türkiye’de kurumsal medya şirketleri tarafından kurulmuş doğrulama platformları bulunmamaktadır. Çevrimiçi ortamda ise sivil girişimler tarafından kurulmuş bazı doğrulama platformları vardır. Bunların başlıcaları *teyit.org*, *Malumatfuruş*, *Doğruluk Payı* ve *Fact-checking Turkey*’dir. Bu platformlar, farklı alanlardaki konularda doğrulama yapmaktadırlar. *Teyit.org* özellikle sosyal medyada ve çevrimiçi yayın yapan gazetelerdeki yanlış bilgiler üzerine doğrulama çalışmaları yürütmektedir (Şener, 2018, s. 363).

Teyit.org, çevrimiçi olarak hizmet veren ve internette dolaşıma sokulan şüpheli içerikleri ve bilgileri inceleyen bir doğrulama platformudur. 2016 yılında kurulan “teyit.org”, dijital okuryazarlık, eleştirel düşünme becerileri gibi konularda da eğitim vermektedir. Kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olan *teyit.org*, Uluslararası Doğruluk Kontrol Ağı (IFCN) ilkelerine uyumlu bir politika izlemektedir. *Teyit.org*, haber kaynaklarının ve finansal kaynaklarının paylaşımında şeffaf bir politika yürütmekte ve bilgi doğrulama metodolojilerini de paylaşmaktadır (Teyit, 2022b). *Teyit.org*’un yalan haberleri sınıflandırırken Wardle’ın (2017) yedi yanlış bilgi türü kapsamında değerlendirmede bulunduğu da vurgulanmalıdır.

Medya okuryazarlığı

Yalan haberle mücadelenin bireysel boyutunu, medya okuryazarlığı konusu oluşturmaktadır. Medya okuryazarlığı; televizyon, sinema, reklam, internet gibi görsel ve yazılı formatlardaki mesajlara ulaşma, mesajların kodlarını çözme, mesajları değerlendirme/yorumlama ve yeniden kodlayarak iletme yetisi olarak tarif edilmektedir (Çimen, 2020, s. 126). Medya okuryazarlığında medyanın üretmiş olduğu mesajlara eleştirel bir yaklaşım ve kişilerin kendi mesajlarını oluşturabilmesine imkân sağlayan bir eğitim söz konusudur. Dolayısıyla medya okuryazarlığı çerçevesinde mesajların yalnızca doğru şekilde anlaşılması değil, aynı zamanda bireylerin mesajlara yönelik eleştiri yapabilmeleri ve kendi mesajlarını oluşturabilmeleri önemsenmektedir (Güngör, 2016, s. 376).

Kalkınmış ülkelerde medya okuryazarlığı eğitiminin önemi 1970’lerden itibaren anlaşılacak şekilde öğretim programında yerini alırken gelişmekte olan ülkelerde konuyla ilgili çalışmalar daha geç başlamıştır (Aydemir & Erdemir, 2018, s. 1158). Gelişmiş ülkelerde medya okuryazarlığı dersleri ilköğretim seviyesinden başlayarak verilmektedir. Ayrıca medya okuryazarlığı gelişim sürecinde birçok kurum ve kuruluş faaliyet göstermiştir. Gerek Avrupa ülkelerinde gerek Türkiye’de medya okuryazarlığıyla ilgili faaliyetleriyle ön plana çıkan bu kuruluşlar medya okuryazarlığının önemini vurgulamaları konusunda bir dönüm noktası olma özelliğine sahiptir. Bu kuruluşlardan en önemlileri ise RTÜK, UNESCO, AB, ECML, OFCOM, BFi, AME, CLMI, CME, CML, CMEO, AML, ATOM, MEB benzeri kuruluşlardır (Semiz, 2013, ss. 31-37).

Türkiye’de medya okuryazarlığının eğitimle anılması ilk olarak 2000’li yıllar-

da gerçekleşmiştir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) iş birliği ile “Medya Okuryazarlığı Projesi”, 2006-2007 Eğitim-Öğretim Yılı’nda hayata geçirilmiştir (Radyo Televizyon Üst Kurulu [RTÜK], 2009, s. 144). Medya okuryazarlığı dersi kapsamında öğrencilere haber metinlerinin, görüntülerin, programların, reklamların nasıl hazırlandığı, nasıl kurgulandığı, hangi mesajların nasıl verildiği, neyi amaçladığı, mesajların verilmesinde teknik olanaklardan nasıl yararlandırıldığı, hangi sembollerin kullanıldığı anlatılmaktadır. Bununla beraber, öğrencilerin de öğrendikleri bilgiler çerçevesinde haber, program, film üretmeleri sağlanmaktadır. Ayrıca medyanın mülkiyet yapısı, medya üretiminin nasıl pazarlandığı, alıcısının/tüketicisinin kimler olduğu, medyanın kamuoyunu nasıl etkilediği, nasıl oluşturduğu konularında bilgiler verilmektedir (Avşar, 2014, s. 14). Ancak medya okuryazarlığı dersinin, seçmeli ders olarak verilip zorunlu tutulmaması, yalnızca okul çağındaki bireylere yönelik bir bilinçlendirmenin yapılmaya çalışılması, toplumdaki diğer yaş gruplarını temsilen kayda değer herhangi bir çalışmanın yapılmaması bu konudaki bir eksiklik olarak görülmektedir. Çünkü teknolojinin en üst seviyede olduğu günümüzde kitle iletişim aracılığıyla medyada sunulan her türlü iletinin doğru tüketimi oldukça önemlidir. Bu nedenle her kesimden her yaş grubundan bireylere medya okuryazarlığı bilincinin aşılması gerekmektedir (Barut & Yağbasan, 2019, ss. 52-53).

Literatürde medya okuryazarlığına yönelik yazılan ilk önemli eserlerden biri, UNESCO bünyesinde James Halloran ve Jones Marcia (1986) tarafından yapılmış olan *Learning About the Media* isimli çalışmadır. Çalışmada, medya eğitimine yönelik farklı yaklaşımlar, farklı ülkelerden verilen örnekler üzerinden tartışılmaktadır. Bir diğer temel eser ise James Potter (1998) tarafından yazılan *Media Literacy* isimli kitaptır. Bu kitapta Potter, medya okuryazarlığını tanımlamış ve medya okuryazarlığı alanında kuramsal bir doküman ortaya koymaktadır. Ayrıca Potter kitabında medyanın nasıl işlediğini, medyanın bireylerin dikkatini nasıl üzerine çektiğini ve bireyleri ne şekilde etkilediğini tartışmaktadır.

Medya okuryazarlığı konusunda literatürdeki çalışmalar en genel anlamda iki ayrı biçimde sınıflandırılabilir. Ampirik çalışmalarda, medya okuryazarlığı eğitiminin öğrenci davranışları, medya tüketim alışkanlıkları, öğrencilerin algıları ve tutumları üzerindeki etkileri ile derse yönelik görüşleri ele alınmaktadır. Bulgular ise genel olarak medya okuryazarlığı eğitiminin öğrenciler üzerinde etkili olduğunu, medyayı analiz etme konusunda öğrencileri bilinçlendirdiğini ve bu bağlamda fayda sağladığını ortaya koymaktadır (Güner & Genç, 2015; İlhan & Aydoğdu, 2015, Çalışır & Sönmez, 2020; Gezmen & Eken, 2020; Geçer & Bağcı, 2018; Köktener, 2019). İkinci kategoride çalışmalar ise daha çok betimleyici niteliktedir. Bu çalışmalarda medya okuryazarlık kavram ve kuramları ele alınmaktadır (Okur Berberoğlu, 2013; Avşar, 2014; Pala, 2017; Emre Kaya, 2020). Çalışmalarda genel anlamda Türkiye’deki medya okuryazarlık düzeyi, eğitimi ve programları değerlendirilmektedir (Özonur & Özalpman, 2009; Asrak Hasdemir, 2012; Solmaz, 2016; Çimen, 2020; Karatay & Yıldız, 2020; Kıran,

2020; Uyar & Asrak Hasdemir, 2020). Yalan haberlerin insanları nasıl etkilediği sorusuna yanıt ararken medya okuryazarlığı kadar önemli bir başka kavram üzerinde daha durmak gereklidir. Çünkü bireylerin medya okuryazarlıkları kadar medya metinlerini okuma biçimleri de medyadan nasıl etkilendikleri ile yakından ilişkilidir.

Medya metinlerini okuma biçimleri

“Haberi Okumak” adlı eserinde İnal (1996, s. 22), haberin bir söylem olduğunu vurgular. Bu söylemin de içinde olduğu bağlamla ilişkilendirildiğinde anlaşılabilirliğini belirtir. Bu bağlam ise haberin üretimi ve toplumsal yapı içinde medyanın konumunu sorgulamayı beraberinde getirir. Özellikle 1970 sonrasında eleştirel haber analizleri ve 1980 sonrası yoğunlaşan kültürel ve dilsel boyutu daha ön plana çıkaran haber çözümlemeleri bu sorgulamanın ürünüdür. Haberin alımlama (okuma ve izleme) süreçlerine ilişkin incelemeler bu yöndeki çalışmalardır (İnal, 1996).

Kültürel çalışmalar içinde özellikle medya metinlerinin kodlanması ve kod açılımı süreçleri üzerinde durulmaktadır. Hall (2003), egemen söylem içerisinde yapılandırılmış olsalar da medya metinlerinin üç farklı okuma biçimine izin verdiğini belirtir: Egemen, müzakereci ve karşıt okuma. Bu kavramlar kimi kaynaklarda baskın ve/veya hegemonik (egemen) okuma, tartışmalı (müzakereci) okuma ve muhalif (karşıt) okuma olarak da geçmektedir (Uğur, 2021; Nisan & İnankul, 2018; Özer, 2020). Buna göre, kimi medya okuyucularının/izleyicilerinin bu içerikleri egemen ideolojiyi kabul ederek, kimilerinin tamamen karşı çıkararak ve kimilerinin de daha müzakereci bir biçimde alımladıkları belirtilebilir. Egemen okumada izleyiciler/okuyucular, kodlanan içeriğiyle kod açılımı yapar. Bu da hegemonik kodların alımlanmasına ve izleyicinin verilen mesajı olduğu gibi kabul etmesine neden olur. Dolayısıyla bu tür bir okumada bireyler okunan metin dolayısıyla bilinçsizce ideolojik yeniden üretime hizmet ederler. Karşıt ya da muhalif okumada ise izleyiciler/okuyucular, metindeki olası tüm düz ve yan anlamları algılayarak bu anlamlara karşıt bir tutum sergiler. Böylece bireyler, iletilen mesajlardaki anlamı yapı sökümü uğratarak kendi alternatif anlamlarını oluştururlar. Müzakereci okumada ise her bilgi doğru kabul edilmez. Kod açımı yapan birey, egemen kodlarla hem uyumlu hem de karşıt okuma yapar. Eş deyişle, bireyler metinlerdeki mesajların bir kısmını kendilerine verildiği şekilde kabul ederlerken bir kısmını reddedebilirler (Hall, 2003, ss. 323-326). Müzakereci okumada, okuyucuda bir farkındalık bulunduğu bahsedilebilse de bu farkındalık, ideolojiden kaçabilme yetisine sahip olmamaktadır (Güngör, 2016, s. 127).

Alımlama analizi

Tarihsel olarak alımlama analizinin kökenleri kültürel çalışmaların farklı okuma biçimleri üzerine düşünülmesi gerektiği görüşüne dayanır. Metnin söy-

lemi ve okuma biçimi arasındaki ilişkinin alımlama analizi ile anlaşılabilirliği savunulur. Bu bağlamda medya ve haber araştırmalarında dil, ideoloji, güç/iktidar ilişkilerine odaklanan görüşler alımlama yaklaşımının kuramsal zeminini oluşturur (İnal, 1996, ss. 45-69).

Güngör (2016, s. 130) ise alımlama analizini izleyici araştırmaları arasında geliştirilen bir teknik olarak kullanımlar ve doyumlar yaklaşımıyla ilişkilendirir. Alımlama analizinin bir bakıma izleyici araştırmalarının yeni aracı olduğunu kaydeder. İzleyicinin medyanın içeriğini nasıl ve hangi biçimlerde algıladığını, bu anlamda izleyiciler arasında ne gibi farklılıklar olduğunu alımlama analizi ile ortaya koymak mümkündür. Bu yapıyla alımlama analizi dilbilim, göstergebilim, kültürel çalışmalar gibi bilimsel disiplin ve çalışma alanlarından beslenerek onlara yönetsel olarak destek sağlamaktadır.

Medya metinlerinin okuma biçimlerini ele alan alımlama analizi yönteminin temeli Hall'un 1980 yılında yayımlanan *Encoding-Decoding* isimli çalışmasıyla atılmıştır. Alımlama analizinin ampirik bir uygulaması olarak dikkati çeken ilk araştırma ise David Morley'e aittir. *Nationwide* adlı televizyon programına yönelik çalışmada Morley, medya metinlerinin farklı okuma biçimlerini değerlendirmiştir (Stevenson, 2008, s. 134). Çalışmada, bir olayın farklı okunuş biçimlerini araştırmak üzere, çeşitli toplumsal kesimlerden 26 odak grup üzerinde verilen mesajların nasıl alımlandığı araştırılmıştır. Araştırma sonucunda izleyicilerin sınıfsal konumları ile medya mesajlarının anlamlandırılmaları arasında doğrudan bir ilişkinin olmadığını saptamış ve bu metinlerin çoklu okumalara açık olduğunu ortaya çıkarmıştır (Yaylagül, 2010, s. 136). Başka bir deyişle farklı grupların farklı alımlamalar yapabildiği, toplumun herhangi bir kesiminden genel olarak beklenen dışında herhangi bir alımlama biçiminin gelebildiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla toplumsal konumlanışlarla alımlama biçimleri her zaman birbiriyle örtüşmeyebilmektedir (Güngör, 2016, s. 132).

Bir başka önemli çalışmada Morley, farklı konumlardaki 18 aile ile gerçekleştirdiği *Family Television* adlı programa yönelik analizde, medya tarafından üretilen anlamın farklı şekillerde oluşabileceği ve bu oluşumun sınıf temelinden bağımsız şekillendiği yönündeki görüşü ampirik olarak desteklemiştir (Selçuk & Şeker, 2012, s. 40).

Bir zamanlar oldukça popüler olan *Dallas* dizisi üzerine Liebes ve Katz tarafından gerçekleştirilen araştırmada da farklı etnik kökenlerden gelen izleyici gruplarının kendi etnik referansları çerçevesinde farklı alımlar yapabildiği ortaya çıkarılmıştır (Güngör, 2016, s. 133). Dolayısıyla izleyicilerin etnik, sosyo-kültürel, dilsel ya da dinsel özellikleri arasında çoğu zaman bir ilişki söz konusu olsa da toplumsallaştıkları ortam, kültürel kodlar, değerler, tutumlar, alınan eğitim, ailede kazanılan davranış biçimleri, bilgi birikimi, düşünce yapısı, donanım gibi bireyin bütün yaşam deneyim alanının medya ile ilişkisini etkilediği belirtilmiştir.

Alımlama analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen diğer temel çalış-

malar bağlamında ise Hobson (1982), Radway (1984), Fiske (1987) ve Ang'in (1991) çalışmalarının dikkat çekici olduğu belirtilebilir.

Sonuç olarak haberde gerçeklik ve bilgi kirliliği konularının özellikle Kovid-19 pandemisi sırasında gündemde öne çıkan tartışma konuları olduğu, yalan haberlere ilişkin literatürde yedi farklı kategorinin tanımlandığı, bu haberlerle mücadelede medya okuryazarlığının ve alımlama analizinin önemli bir yeri olduğu vurgulanabilir. Kovid-19 pandemisine yönelik yalan haberlerin alımlanmasına ilişkin literatürde bir alımlama çalışmasının bulunmadığı da not edilmelidir. Bu bağlamda bu çalışmada, söz konusu boşluğu doldurmak üzere, Kovid-19 pandemisine ilişkin haberlere alımlama analizi ile yaklaşılmak istenmiştir.

Amaç ve Önem

Çalışmanın genel amacı, farklı medya okuryazarlığı düzeylerine sahip bireylerin yalan ve gerçek haberleri nasıl alımladıklarını ortaya koymaktır. Bu kapsamda araştırmada, Kovid-19 pandemisi hakkındaki yalan ve gerçek haberlerin farklı medya okuryazarlık düzeyindeki bireyler tarafından nasıl alımlandığı incelenmiştir. Bu bağlamda şu araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Kovid-19 pandemisinde yayımlanmış yalan ve gerçek haberler “yanlış bilginin yedi türü” kapsamında nasıl sınıflandırılabilir?
2. Farklı medya okuryazarlığı düzeylerine sahip bireyler tarafından “yanlış bilginin yedi türü”ne ilişkin haberler nasıl alımlanır?
3. Farklı medya okuryazarlığı düzeyine sahip bireylerin yalan ve gerçek haberlere karşı benzer ve farklı kişisel pratik yaklaşımlar nelerdir?
4. Bireylerin medya okuryazarlık düzeyleri ile yalan ve gerçek haberlerin alımlamaları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Yukarıdaki soruların yanıtlarının arandığı araştırma, öncelikle yalan haberle mücadele kapsamında literatürde ilk kez alımlama analizinin yapıldığı bir çalışma olması bakımından önemlidir. Çalışma sayesinde yalan haberle mücadelede medya okuryazarlığı eğitiminin rolü de sorgulanmış olacaktır. Böylece habercilik, etik ve yasal konularla birlikte medya okuryazarlığı eğitimine ilişkin tartışmalara da bir zemin hazırlanacaktır.

Yöntem ve Sınırlılıklar

Farklı medya okuryazarlığı düzeylerine sahip bireylerin yalan ve gerçek haberleri nasıl alımladıklarının ortaya konulacağı bu çalışmada temel olarak alımlama analizi gerçekleştirilmiştir.¹

¹ Çalışmanın Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan alınan 314244 protokol numaralı “Etik Kurul Onayı” bulunmaktadır.

Alımlama analizi, en genel anlamda, kitle iletişim araçları tarafından kodlanan mesajların bireyler tarafından nasıl algılandığının araştırıldığı, nitel bir araştırma bir yöntemidir. Hall'un kodlama-kodaçımı kuramına dayanan alımlama çalışmaları, medya metinlerinin nasıl sunulduğuyla değil izleyici/okuyucu tarafından nasıl algılandığıyla ilgilenmektedir (Akgün & Arık, 2021, s. 115). Post-yapısalcı yaklaşımdan etkilenen alımlama çalışmalarına göre, metinler açık uçludur ve izleyicilerin anlam ve ideolojinin oluşumunda aktif katılımı bulunmaktadır (Yaylagül, 2010, s. 118). Alımlama çalışmaları, medyanın ürettiği mesajların çok anlamlı olduğunu ve üretilen mesajların izleyici/okuyucu tarafından yorumlandığını varsaymaktadır. Alımlama analizi, mesajın alımlanmasından başlayarak yorumlanmasına doğru geçirdiği evrelere odaklanmaktadır (McQuail & Windahl, 2005, ss. 182-183). Bu anlamda çalışmada, farklı medya okuryazarlığı düzeylerine sahip bireylerin yalan ve gerçek haberleri nasıl algıladıklarının ve yorumladıklarının detaylı bir biçimde araştırılması için alımlama analizi uygulanmıştır.

1. Aşama (Haberlerin Tespiti): Araştırmada öncelikle belge tarama yöntemiyle, alımlama analizinde kullanılacak yalan ve gerçek haberler tespit edilmiştir. Bu kapsamda, Kovid-19 pandemisinin başlangıç tarihi olan 19 Kasım 2019'dan çalışmanın hazırlandığı 20 Mart 2022 tarihine kadar geçen sürede *teyit.org*'da gerçek ya da yalan olarak değerlendirilmedi bulunmuş haberler, web sitesinin anahtar sözcük arama özelliği kullanılarak taranmıştır. Toplam 370 habere ulaşılmıştır. Ardından bu haberler "yanlış bilginin yedi türü" ve "gerçek haberler" kapsamında araştırmacılar tarafından sınıflandırılmıştır. *teyit.org* web sitesinde söz konusu haberlerin sınıflaması yapılmaktadır. Ancak araştırmacılar bu sınıflamanın doğruluğu konusunu yeniden değerlendirmişlerdir. Daha sonra, her bir kategoriye ait haberler arasından basit rassal örnekleme tekniğiyle kura çekmek suretiyle birer haber, alımlama analizinde değerlendirilmek üzere seçilmiştir.

Basit rassal örnekleme tekniğinin kullanılmasının nedenleri; her bir kategoride oldukça fazla sayıda haber bulunması, bu haberlerin niteliklerine ilişkin olarak farklı bir sınıflamanın yapılmasının araştırmanın amaçlarıyla çelişebileceği, haberlerin okunma sayılarına ya da farklı unsurlarına ilişkin daha başka bir verinin bulunmaması şeklinde sıralanabilir.

Sonuç olarak alımlama analizinde kullanılmak üzere "yanlış bilginin yedi türü"nü temsilen 7 haber ve gerçek haberleri temsilen de 7 haber tespit edilmiştir. Böylece toplam 14 haber katılımcılara sunulmak üzere belirlenmiştir. İkinci aşamada ise bu haberlerin okutularak değerlendirileceği farklı medya okuryazarlık düzeylerine sahip katılımcılar belirlenmiştir.

2. Aşama (Ölçeğin-soruların hazırlanması): Literatürde, medya okuryazarlığı düzeyini tespit etmek üzere farklı ölçekler geliştirilmiş olup bunlardan en yoğun olarak kullanılan Karaman ve Karataş'ın (2009) geliştirdiği ölçektir (Yılmaz & Özkan, 2013; Engin & Genç, 2015; Nalçacı ve diğerleri, 2016; Sunay & Kaya, 2020). Söz konusu ölçek, beşli likert tipinde 17 sorudan oluşmaktadır.

Ölçekteki maddelerin faktörlere dağılımlarını belirlemek amacıyla açıklayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin “bilgi sahibi olmak”, “analiz edebilme ve tepki oluşturabilme”, yargılayabilme/örtük mesajları görebilmek” olmak üzere üç faktörde toplandığı bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliği için *cronbach alpha* katsayısı, 84 olarak bulunmuştur (Karaman & Karataş, 2009, s. 802). Çalışmada, bireylerin haberleri nasıl alımladığının detaylı incelenmesi ve haberlere hangi okuma türünü seçerek kod açımı yaptıklarının anlaşılması için daha önceden hazırlanmış ve görüşmeler sırasında oluşturulmuş soruların cevaplanması istenmiştir.

3. *Aşama (Katılımcıların tespiti)*: Alımlama analizinde katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşme, görüşme öncesinde yol haritasının belirlendiği ve görüşmeyle ilgili belirli soruların önceden hazırlandığı bir veri toplama yöntemidir. Ancak, görüşme sırasında araştırmacı bu genel çerçeve içerisinde daha önceden hazırlanmamış soruları da sorarak gerçekliğin farklı boyutlarını da ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Coşkun ve diğerleri, 2015, s. 92). Dolayısıyla, farklı medya okuryazarlık düzeyine sahip bireylerin yalan ve doğru haberleri nasıl alımladığının anlaşılması için en uygun yöntemin yarı yapılandırılmış görüşme tekniği olduğu belirtilebilir.

Literatürde Erdem ve Başal Yıldız’ın (2019) çalışması 18, Karaduman ve Acıyan’ın (2019) çalışması 15, Algül’ün (2021) çalışması 20 ve Sarıkaya’nın (2020) çalışması 10 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla katılımcı sayısına ilişkin literatürde kesin bir sayıdan söz edilememektedir. Öte yandan katılımcıların belirlenmesinde ise daha çok diğer nitel araştırma yöntemlerinde de kullanılan, evrene genelleme niteliği taşımayan, amaçlı ya da kolayda örnekleme teknikleri kullanılmaktadır (Coşkun ve diğerleri, 2015, s. 142).

Farklı medya okuryazarlığı seviyelerinin değerlendirileceği bu çalışmada da pandemi koşulları, erişim kolaylığı ve kontrol edilebilirlik unsurları dikkate alınarak Anadolu Üniversitesi öğrencileri arasından gönüllü katılım esasıyla katılımcılar tespit edilmiştir. Katılımcıları belirlemek üzere öncelikle Yunus Emre Kampüsü’ndeki 90 öğrenciyeye medya okuryazarlığı ölçeği uygulanmıştır. Buna göre İletişim Bilimleri Fakültesi’nde (İBF) ölçek uygulanan 63 kişiden 43’ünün yüksek, 19’unun orta ve 1 kişinin de düşük medya okuryazarlığı düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Düşük medya okuryazarlığına sahip daha fazla katılımcıyı bulmak üzere diğer fakültelerden 27 katılımcıya uygulanan ölçek kapsamında da 7 kişinin yüksek, 11 kişinin orta ve 9 kişinin de düşük düzeyde medya okuryazarlığına sahip olduğu belirlenmiştir. Bu kişiler arasından da her bir (düşük, orta, yüksek) medya okuryazarlığı düzeyine sahip kişilerin bulunduğu gruplardan basit rassal örnekleme (kura çekme) tekniğiyle beşer katılımcı olmak üzere toplam 15 katılımcı belirlenmiştir.

Öte yandan yaklaşık 1400 öğrencinin kayıtlı bulunduğu İBF’de dört bölümde (Gazetecilik, İletişim Tasarımı ve Yönetimi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık, Sinema ve Televizyon) eğitim verilmektedir. Fakültede tüm öğrencilerin seç-

meli olarak alabileceği “eleştirel medya okuryazarlığı”, “görsel medya okuryazarlığı” ve “digital literacy” isimli medya okuryazarlığı dersleri bulunmaktadır. Ayrıca “temel gazetecilik”, “haber yazma teknikleri”, “haber türleri”, “internet haberciliği”, “eleştirel medya kuramları”, “gazete yayımcılığı uygulamaları”, “radyo haberciliği” ve “televizyon haberciliği” derslerinde de “gerçek haber” ve “yalan haber” kavramları üzerinde uygulamalı olarak durulduğu belirtilebilir. Dolayısıyla diğer fakültelere kıyasla İBF’de medya okuryazarlığına ilişkin yoğun bir eğitim programının olduğu belirtilmelidir. Diğer fakültelerde ise bu türde bir eğitim bulunmamaktadır.

4. *Aşama (Alımlama analizi)*: Haberlerin ve katılımcıların belirlenmesinin ardından katılımcılarla yüz yüze ortamda alımlama analizi gerçekleştirilmiştir. Her bir görüşme yaklaşık olarak 30 dakika sürmüştür ve tüm görüşmeler 2022 yılı Haziran ayı başında 10 günlük sürede tamamlanmıştır. Görüşme sırasında her bir haber katılımcılara teker teker okutulup değerlendirilmiş, bu sırada ses kaydı alınmış ve araştırmacı notlarıyla birlikte analizler tamamlanmıştır.

Bulgular

Araştırmanın amaçları bağlamında elde edilen bulgular aşağıda ayrı başlıklar halinde sunulmuştur.

Katılımcıların demografik özellikleri

Basit rassal örnekleme belirlenen araştırma katılımcılarının medya okuryazarlık düzeylerine ilişkin demografik nitelikleri genel anlamda birbirine yakındır. Öncelikle tüm katılımcıların 18-24 yaş aralığındaki genç kuşak arasından olduğu belirtilmelidir. Yüksek ve orta düzeyde medya okuryazarlığına sahip gruplardaki katılımcılardan dördü İBF öğrencisidir. Birer kişi ise Anadolu Üniversitesinin diğer fakültelerinden birinde öğrencidir. Düşük medya okuryazarlığı grubundaki katılımcıların tamamı ise diğer fakültelerin öğrencileridir. Katılımcılardan 4’ü kadın, 11’i erkektir.

Çalışmada, düşük medya okuryazarlığına sahip katılımcılar “D” harfi ile orta düzeydekiler “O” harfi ile yüksek düzeydekiler ise “Y” harfi ve katılımcı numarası ile birlikte tanımlanmıştır. Buna göre araştırma sorularına verilen yanıtlar aşağıda açıklanmıştır.

Her bir katılımcıyla ayrı ayrı ve yüz yüze ortamda gerçekleştirilen görüşmelerde, katılımcılara, öncelikle haberleri nereden takip ettikleri sorulmuştur. Buna göre 15 katılımcının 14’ü sosyal medyadan haber takibi yaptığını; 1 kişi (D1) ise yalnızca haber sitesi kullandığını belirtmiştir. Ancak, haberleri sosyal medyadan takip eden 3 kişi (O2, O5 ve Y1) aynı zamanda televizyonu da haber kaynağı olarak kullanmakta 2 kişi (O3 ve Y3) de ayrıca haber sitelerini takip etmektedir. Buna göre katılımcıların özellikle sosyal medya hesaplarını aktif olarak kullandıkları değerlendirilmiştir.

“Günde kaç saat haber takibi yaptıkları” sorusuna katılımcılardan 1’i “ortalama 0-29 dakika”; 6’sı “30 dakika-59 dakika arası” cevabını vermiştir. Ayrıca, haber takibi için 7 katılımcı “1-3 saat” arası süre ayırdıklarını belirtmişken; 1 katılımcı ise (bir yerel internet haber sitesinde çalışması nedeniyle) günde üç saatten fazla haber takibinde bulunduğunu ifade etmiştir. Buna göre MOY düzeyleri ile medya takip düzeyi arasında farklı bir dağılımın bulunmadığı belirtilebilir.

Katılımcılardan 10’u medyadaki haberlere “kısmen güvendiğini”; 4 katılımcı ise medyaya “güvenmediğini” belirtmiştir. Buna göre katılımcılar arasında medyaya tamamen güven duyan bir kişinin olduğu vurgulanabilir. MOY düzeyi düşük 5 ve yüksek bulunan 1 katılımcı, “MOY ve/veya MOY’a yönelik herhangi bir ders” almadığını belirtmiştir. Yalnızca 2 katılımcı bu dersi almıştır. 7 katılımcı da iletişim bilimleri çerçevesinde bu konuya ilişkin eğitim aldıklarını ifade etmiştir.

Katılımcılardan 6’sı medyada karşılaştıkları haberleri mutlaka teyit ettiklerini; 2 katılımcı hiç teyit etmediğini belirtmiştir. 7 katılımcı ise haberleri “duruma göre” teyit ettiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla bu durumun MOY düzeyi ile doğrudan bağlantılı olmadığı görülmüştür.

Haberleri teyit eden (duruma göre ya da her zaman) 13 katılımcıdan 8’i doğrulama platformlarını kullandığını belirtmiştir. 7 katılımcı ise farklı kaynaklardan (yakın çevresine sorma, resmi kaynaklardan teyit etme, farklı haber siteleri) teyit ettiğini ifade etmiştir. 2 katılımcı ise hem doğrulama platformlarını hem de farklı kaynakları kullandığını dile getirmiştir. Bu durum katılımcıların genel olarak medyadaki haberleri teyit etme eğiliminde olduklarını ancak duruma göre davrananlar ya da teyit etmeye ihtiyaç duymayanların da bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Katılımcılardan 5’i Kovid-19 haberlerini takip ettiğini, biri ise takip etmediğini belirtmiştir. 9 katılımcı bu haberleri hastalığın yayılmaya başladığı ilk dönemlerde takip ettiğini; ancak ilerleyen süreçte ve günümüzde takip etmediğini dile getirmiştir. Katılımcılardan 4’ü Kovid-19 hakkında “doğru olduğunu düşündüğü haberlerden” etkilendiğini; 11 katılımcı ise bu haberlerden etkilendiğini beyan etmiştir. Bu durum, MOY düzeyi ile haberleri takip durumu bakımından farklı pratiğe sahip olmadıklarını düşündürmektedir. Katılımcılara son olarak “yanlış bilginin yedi türü” hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulmuştur. Katılımcılardan yalnızca biri; yüksek MOY düzeyinde bulunan Y3, bu konuda bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla diğer katılımcıların bu konuda daha önce herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları anlaşılmıştır. Bu durum MOY düzeyi yüksek olanlarda bile yalan haber konusunda yeterli düzeyde bilgi sahibi olunmadığını ortaya koyar nitelikte bulunmuştur.

Yalan ve gerçek haber ayırımına ilişkin bulgular

Araştırmada her bir katılımcıya 7 doğru haberin (DH) ve 7 yalan haberin (YH) her biri ayrı ayrı okutturularak bunların doğru ya da yalan olduklarına ilişkin değerlendirmede bulunmaları istenmiştir. Buna göre katılımcılardan 4'ü (D1, D3, D4 ve Y2) 8 haberin, 1'i (D2) 2 haberin, 5'i (D5, O2, Y4 ve Y5) 7 haberin; 2'si (O1 ve O5) 10 haberin; 3'ü (O3, O4 ve Y1) 9 haberin, 1'i (Y3) ise 11 haberin doğru ya da yalan haber olduğunu isabetli bir şekilde tespit etmiştir.

Buna göre katılımcılardan D1, 5; D2, 1; D3, 4; D4, 4 ve D5, 4 yalan haberi doğru bir şekilde tespit etmiştir. Medya okuryazarlığı seviyesi orta düzey olan O1, 6; O2, 4; O3, 5; O4, 4 ve O5, 5 yalan haberi doğru şekilde saptamıştır. Medya okuryazarlığı seviyesi yüksek düzey olan Y1, 5; Y2, 5; Y3, 5; Y4, 4 ve Y5, 4 yalan haberi doğru bir şekilde saptamıştır. Bu verilerin ışığında, katılımcılardan D2 haricinde yalan haberi tespit etme pratikleri bakımından dikkat çeken bir farklılık yoktur. Bu bağlamda çalışmada, katılımcıların medya okuryazarlığı düzeylerinin yalan haberi tespit etmede önemli olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgu Arke (2005) ve Karaman'ın (2016) medya okuryazarlığı üzerine yaptıkları çalışmaların sonuçları ile uyumsuzdur. Dolayısıyla bu ters durumun medya okuryazarlığı ölçeğinin ve ölçüm sürecinin gözden geçirilmesine ilişkin bir şüphe doğurduğu belirtilebilir.

Katılımcılar yalan ya da gerçek haberleri alımlarken belirli parametreler üzerinden ilerlemektedirler. Örneğin katılımcı O5, DH3'ü alımlarken günlük yaşantısındaki deneyimlerinden edindiği bilgiler sayesinde haberin gerçek olduğunu doğru bir şekilde tespit etmiştir. Ayrıca katılımcılar, haberleri doğrularken bu haberler hakkında daha önceden sahip oldukları bilgiden de faydalanmaktadırlar. Örneğin katılımcı O2, YH2'yi yorumlarken bu haberi daha önce televizyonda gördüğünü belirtmiş ve haberin bundan dolayı doğru olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu haber, yalan haberdir. Fakat bu yaklaşım bazen doğru sonuçlar da verebilmektedir. Bir başka durumda katılımcıların haber kaynağının güvenilirliğine ilişkin daha önce bir yargıları varsa okudukları haberin doğru ya da yalan haber olup olmadığını buna göre değerlendirdikleri görülmektedir. Katılımcılardan O1, O2 ve Y3 kendilerine okutulan YH6'nın yalan haber olduğunu doğru tespit etmişlerdir çünkü haberdeki kaynağı (Abdurrahman Dilipak) daha önceden tanıdıklarını ve bu yüzden haberin yalan haber olduğunu değerlendirdiklerini bildirmişlerdir.

Öte yandan katılımcılar haberle ilgili daha önce bir deneyim, bilgi ya da öngarıya sahip değillerse, mantık değerlendirmesinde bulunarak haberi alımlamaktadırlar. Ancak, bu mantık bir medya okuryazarlığı eğitimi doğrultusunda geliştirilmediğinden haberin yalan ya da gerçekliği hakkındaki değerlendirme çoğu zaman tesadüfi olabilmektedir.

Haberde şüpheli unsurlara ilişkin değerlendirme bulguları

Çalışmada katılımcılara “yalan haber” olarak nitelendirdikleri haberlerde neyi ya da neleri şüpheli buldukları sorulmuştur. Genel olarak katılımcıların haberlere ilişkin değerlendirmelerinde MOY düzeyi fark etmeksizin benzer unsurlara dikkat ettikleri görülmektedir.

Katılımcılar yalan haberleri genellikle; mecra, kaynak, içerik ve görseller bağlamında analiz ederek değerlendirmişlerdir. Örneğin her ne kadar katılımcıların büyük çoğunluğu, çoğunlukla haberleri çeşitli sosyal medya mecralarından takip etseler de bu mecralarda yayınlanan haberlere yüksek düzeyde güvenilirlik atfetmemektedirler. En az güvenilir bulunan sosyal medya mecrasının da *Facebook* olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin 5 katılımcı (*D1, D2, O1, Y2, Y3*), *Facebook*'ta paylaşılan *DH6*'yı, haberin içeriğini tam olarak okumadan yayımlandığı mecradan dolayı yalan haber olarak tanımlamışlardır. Ancak bu haber doğru bir haberdir. Dolayısıyla kimi katılımcıların haberin yayımlandığı mecraya, haberin başlığına, haber kaynağına ya da görsellerine bakarak haberleri alımladıkları ve çeşitli önyargılara dayalı olarak yanlış değerlendirmelerde bulundukları görülmektedir.

Yanlış bilginin yedi türüne ilişkin bulgular

Araştırmada katılımcılara “yanlış bilginin yedi türü” konusunda sözlü olarak kısa bir açıklamada bulunulmuş ve her bir habere ilişkin bu konudaki değerlendirmelerinin ne olduğu sorulmuştur. Yanlış bilginin yedi türü konusunda bilgi sahibi olduğunu söyleyen tek katılımcı *Y3*'tür. O da bu konudaki bilgi düzeyini şöyle açıklamıştır: “Benim bu konuda daha önce bilgim vardı. Çünkü medya alanında çalışan bir arkadaşım yalan haberlere yönelik böyle bir sınıflandırma yapıldığından bahsetmişti”. Dolayısıyla bu bilgi düzeyinin de yalnızca “duyum düzeyinde” olduğu belirtilebilir.

Araştırmada her bir katılımcıdan, yalan olduğunu düşündükleri haberleri “yanlış bilginin yedi türü” bağlamında sınıflandırmaları istenmiştir. Buna göre yalnızca üç katılımcı (*D1, O1* ve *O2*) yalnızca bir haberi isabetli şekilde tespit edebilmiştir. Bunlardan *D1* ve *O1*, *YH5*'i, *O2* ise *YH1*'i isabetli olarak sınıflandırmıştır. Diğer katılımcılar ise hiçbir haber için doğru tespitte bulunamamışlardır.

Öte yandan katılımcıların bu sınıflandırmayı zor buldukları da belirtilmelidir. Genel olarak pek çoğu bu zorluğu dile getirmiştir. Örneğin *D3*, şöyle demiştir: “Daha önce yanlış bilginin yedi türü hakkında bilgim olmadığı için haberlerin doğru ya da yalan olduğunu tespit etmek benim için hiç de kolay olmadı. Bunu yapmak gerçekten çok zor.”

Yalan haberin niteliğine ilişkin değerlendirme bulguları

Araştırmada ayrıca katılımcılardan, “yalan haber” olarak tanımladıkları haberlere ilişkin nitelik değerlendirmesinde bulunmaları istenmiştir. Bu amaçla katılımcılara, “bu haberlerin yapılma amacı sizce ne olabilir?” şeklindeki soru

yöneltilmiştir.

Tablo 1. Yalan haber olduğu düşünülen haberlerin niteliklerine yönelik değerlendirme

	Eğlence	Propaganda, Manipülasyon	Konuya Dikkat Çekme	Sansasyon	Takipçi Elde Etme	Okunmayı Artırma	Diğer
YH1		O2	D1, O1, Y1, Y2, Y4	D3, D4	O1, Y1, Y2, O5, Y3, D3, D4, Y5		O3, O4
YH2		Y2	O1		D1, O1, Y1, Y4, O5, D5		
YH3	O3, O4, Y1, Y4, O5, D4, D3	O2, Y3, D5	O1, Y2	Y3	D1, O1, Y2		
YH4		D2, O1, O2, O3, Y4, Y3, D3, D4, D5, Y5	D1, Y2	D1, O1, Y3, D3	Y2		
YH5			D1, O1, Y2		O1, Y2, Y3		O4
YH6		O1, O2, O3, O4, Y1, O5, Y3, D3, D4, D5, Y5		O1, O5			
YH7			O4, Y1, O5, Y5				
DH1		O2, O3	Y1, Y2, Y4	D2, O1, O2, Y1, D3, D4, D5			
DH2		O5	D1			D4	Y1, Y4
DH3			D2,	D2, D5		D5	
DH4		D2	D1, O2, O4, Y2, Y5	D2, O2		D3, D5	
DH5	D2, O1, Y2, Y4, O5, D4, D5		O2, Y1	O3, Y1	D1, D2, O1, O2, Y2, D4, D5, Y5		
DH6		O2, Y2	O4, Y4	O3	D1, D2, O1, Y2, Y4, Y3, D5, D3, Y5		O2, Y3
DH7		D5	D2			D5, Y5	

Tablo 1'de gri zeminde işaret edilen nitelikler, habere ilişkin doğru niteliği ifade etmektedir. Görüldüğü gibi yalan haberler, birden fazla niteliğe sahip olabilmektedir. Tablonun alt kısmında bulunan "DH"li satırlardaki haberler ise gerçek haberlerdir ve bu yüzden yalan haberlere ilişkin nitelik tanımlamasına dahil değildirler. Ancak katılımcılardan bazıları gerçek haberleri de yalan haber olarak değerlendirdikleri için tablonun "DH"li satırlarında bu haberlerin de kim tarafından nasıl değerlendirildiği sunulmuştur.

Araştırmada katılımcıların yalan haberin niteliklerinden yalnızca birini doğru bir şekilde tespit etmeleri, haberin niteliğini doğru tespit ettikleri şeklinde yorumlanmıştır. Buna göre katılımcılardan 1'i 1 yalan haberin, 2'si 2 yalan haberin, 4'ü 3 yalan haberin, 5'i 4 yalan haberin, 2'si 5 yalan haberin, 1'i ise 6 yalan haberin niteliğini doğru bir şekilde tespit etmiştir. Ancak bu kişilerin MOY düzeylerine bakıldığında genel olarak bu düzeyin anlamlı bir etkisinin olmadığı tablodan da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yalan haberin niteliğinin tespitinde de MOY düzeyinin yüksekliğinin anlamlı bir etkisinin olmadığı değerlendirilmiştir. Çünkü düşük MOY düzeyindeki kişilerin de diğer düzeylerdeki kişiler kadar doğru ya da yanlış tespitlerde bulunabildikleri görülmektedir.

Okuma türlerine ilişkin değerlendirme

Literatürde okuma türleri egemen (baskın), müzakereci (tartışmalı) ve karşıt (muhalif) okuma şeklinde sınıflandırılmaktadır. Araştırmada bu üç okuma türü şu üç kriter çerçevesinde değerlendirilmiştir: (1) Yalan haberlerin doğru tespiti, (2) yalan haberin niteliğinin doğru tespiti ve (3) yanlış bilginin yedi türünün doğru sınıflandırılması. Bu kriterlerden hiçbirini doğru tespit edememek ya da yalnızca ilkinin doğru tespit etmek egemen okuma, ikisini doğru tespit etmek müzakereci okuma ve üçünü birden doğru tespit etmek de karşıt okuma olarak yorumlanmıştır. Buna göre elde edilen veriler, *Tablo 2*'de sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcıların yalan haberlere ilişkin okuma türleri

	Egemen	Müzakereci	Karşıt
YH1	D2, D5, O3, O4	D1, D3, D4, O1, O2, O5, Y1, Y2, Y3, Y4, Y5	
YH2	D2, D3, D4, O2, O3, O4, Y2, Y3, Y5	D1, O1, Y1, Y4, O5, D5	
YH3	D2, D3, D4, O3, O4, O5, Y1, Y4, Y5	O2, Y3, D5, D1, O1, Y2	
YH4	O4, O5, Y1	D2, O1, O2, O3, Y4, Y3, D3, D4, D5, Y5, D1, Y2	

YH5	D2, D3, D4, D5, O2, O3, O4, O5, Y1, Y4,Y5	Y2, Y3	D1, O1
YH6	D1, D2, Y2, Y4	O1, O2, O3, O4, Y1, O5, Y3, D3, D4, D5, Y5	
YH7	D1, D2, D3, D4, D5, O1, O2, O3, Y2, Y3,Y4	O4, Y1, O5, Y5	

Katılımcılardan MOY düzeyi düşük olan *D14*, *D21*, *D33*, *D43* ve *D54*; orta olan *O15*, *O23*, *O32*, *O42* ve *O54*; yüksek olan *Y14*, *Y24*, *Y35*, *Y43* ve *Y54* yalan habere yönelik müzakereci okuma yapmıştır. Katılımcılardan yalnızca MOY düzeyi düşük olan *D1* ve orta olan *O1*, bir yalan habere (YH5) yönelik karşıt okuma yapabilmıştır. Diğer katılımcılar ise egemen okumada bulunmuşlardır. Bunun anlamı, haberlerin okunurken haberi yazan kişi ya da kurumun amaçları doğrultusunda değerlendirildiği, tartışılmadığı ya da sorgulanmadığıdır. Bu durum ise genel olarak MOY düzeyinden bağımsız görünmektedir. Başka bir deyişle, MOY düzeyi ile haberlerin alımlanması arasında açık bir bağlantının bulunmadığı saptanmıştır. Çünkü daha en başta haberlerin yalan olup olmadığının doğru tespit edilemediği, buna bağlı olarak haberlerin niteliğinin ve yanlış bilgi türünün doğru tespit edilemediği değerlendirilmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

En genel anlamda bu çalışmada infodemi karşısında medya okuryazarlığının koruma sağlayıp sağlamadığı farklı medya okuryazarlığına sahip katılımcılarla gerçekleştirilen yalan ve gerçek haberlerin konu edildiği alımlama analizi ile değerlendirilmiştir. Bulgular genel olarak yalan haberin tespitinde, niteliğinin belirlenmesinde ve yanlış bilginin yedi türüne ilişkin sınıflandırmanın doğru yapılabilmesinde farklı MOY düzeylerinin farklı bir sonucu beraberinde getirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, bulgulara göre, yüksek MOY düzeyine sahip bireylerin bile infodemiye karşı yeterince korumaya sahip olmadıkları ifade edilebilir.

Öte yandan farklı okuma türleri ile MOY düzeyleri arasında doğrudan bir ilişkinin ortaya çıkmaması MOY eğitiminin ya da mevcut MOY derslerinin önemsiz olduğu gibi yorumlanmamalıdır. Çünkü asıl olan bu derslerin içeriği, nasıl işlendiği ve öğrenciler tarafından nasıl değerlendirildiğidir. Araştırmanın bulguları daha çok MOY derslerinin içeriğinin ve işleniş biçiminin gözden geçirilmesinin gerekli olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Derslerde özellikle yanlış bilginin yedi türü öğretmeli ve yalan habere yönelik güncel sınıflandırmalar hakkında bilgi verilmelidir. Ayrıca örnek haber çözümlenmeleri yapılarak uygulamalı olarak öğrencilerin bu haberleri nasıl alımladıkları irdelenmelidir. Ayrıca temel MOY konuları ve özellikle yanlış bilginin yedi türü hakkında broşür, afiş, duvar yazıları gibi bilgilendirici materyaller oluşturularak toplumun bu konuda bilgilendirilmesi tavsiye edilebilir.

Araştırmada Kovid-19 sürecinde yayınlanmış, insan sağlığını doğrudan etkileyebilecek nitelikteki haberler değerlendirmeye alınmıştır. Buna göre özellikle alınan tedbirlere ve aşılamaaya yönelik haberlerin doğru alınmaması önemli bir sorun olarak tanımlanabilir. Zaten araştırmanın başında da ifade edilen Kovid-19'dan daha önemli bir sorun olarak bilgi kirliliği salgınının varlığı ve buna karşı kamuoyunun dirençsizliği bu bulgu ile daha net ortaya konulmuştur. Mevcut tespit edilebilen yüksek MOY düzeyinin de bu anlamda yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda bir başka okuryazarlık türü olarak medya ve sağlık okuryazarlığının da önemli olduğunun altı çizilebilir. Dolayısıyla sağlık sorunları karşısında bir başka gereklilik medya ve sağlık okuryazarlığının birlikte yükseltilmesidir. Günümüzde literatürde medya ve sağlık okuryazarlığının bir arada anılmasının da bu anlamda yerinde olduğu belirtilebilir.

Bir başka önemli nokta, haberi yapan muhabir ya da bu haberleri yayınlayan yayın organlarının, mecraların niteliğidir. Çünkü gerçek dışı haberlerin çıkış yeri ya da başlangıç noktası bunlardır. Özellikle nitelikli ya da deneyimli sağlık muhabirlerinin olmaması, sağlık alanında editörlük sisteminin bulunmaması, haber kaynaklarının ya da haberde bilgi veren kişi ya da kurumların niteliğinin dikkate alınmaması gibi nedenle yalan ya da gerçek dışı haberler medyada yer alabilmektedir. Dolayısıyla sorunun başında medya organlarının bulunduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Bunun dışında, sosyal medya hesapları üzerinden bireylerin yaptığı paylaşımların da önemli bir rolünün olduğu vurgulanmalıdır. Özellikle kaygı ve korku gibi duygusal nedenlerle yalan haberlerin sosyal medyada yaygın şekilde paylaşımı sorunu bir salgına dönüştürebilmektedir. Bu bağlamda Kovid-19 salgını sonrasında 18 Ekim 2022 tarihinde çıkan 5187 sayılı Kanun (Dezenformasyonla Mücadele Yasası) ile yapılan düzenlemelere dikkat çekilebilir. Bu sayede her ne kadar tartışmalı bulunsa da sorunun çözümüne yönelik olarak 5187 sayılı "Basın Kanunu" ile 5237 sayılı "Türk Ceza kanunu" ve 5651 sayılı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun" kapsamında yeni düzenlemeler getirilmiştir (Oymak, 2022).

Öte yandan araştırmaya dönük bir eleştiri olarak öncelikle araştırmada kullanılan haberlerin niteliğinin "zor" olduğu ve sonucun bu yüzden böyle çıktığı ileri sürülebilir. Ancak değerlendirilen 14 haberin neredeyse tamamına ilişkin yapılan doğru tespit sayısının azlığı bu durumun yalnızca seçilen haberlerle ilgili olmayabileceğini göstermektedir. Ayrıca araştırmada kullanılan yalan haberlerin tamamının "teyit.org" tarafından değerlendirilmiş ve kamuoyuna duyurulmuş haberler olması da "özellikle seçilmiş zor haberler" olmadığını ortaya koymaktadır.

İkinci olarak doğrudan bu araştırma ile ilgili olmamakla birlikte, literatürde geçerlik ve güvenilirlikleri yüksek bulunan MOY ölçeğinin (Karaman & Karataş, 2009) gerçekten doğru sınıflandırma sağlayıp sağlamadığı da tartışmalı bulunabilir. Örneğin ölçekte yer alan "Kitle iletişim araçlarıyla verilen mesajlardaki anlamları çözümlenmede yeterliliğe sahibim" ve "Kitle iletişim araçlarında ya-

pılan gizli reklamı fark ederim” şeklindeki ifadeler çoğu katılımcı tarafından öznel şekilde algılanmış ve değerlendirilmiştir. Oysa bu kişisel kanı ile değerlendirilebilecek bir durumdan öte, bu araştırmadaki gibi bir alımlama analizi ile ortaya konulabilecek bir değerlendirme olmalıdır. Çünkü neredeyse hiç kimse kendisinin doğru tespit edemediğini söylememektedir. Bu yüzden araştırmacıların düşük MOY düzeyine sahip kişileri bulmakta zorlandıkları da belirtilebilir. Yöntem bölümünde açıklanan anket sayısının yüksekliği ve araştırmacıların tespiti bu zorluğu ortaya koyar niteliktedir.

Sonuç olarak medya kuruluşlarının sağlık muhabirliği ve editörlüğü konusunda daha fazla hassasiyet göstermelerinin, MOY derslerinin daha nitelikli hale getirilmesinin, medya ve sağlık okuryazarlığı düzeyinin yükseltilmesine yönelik daha kapsamlı faaliyetlerin gerçekleştirilmesinin daha faydalı olabileceği vurgulanabilir. Araştırma yöntemi bağlamında ise MOY ölçeğinin gözden geçirilmesinin ve benzer alımlama analizlerinin daha başka düzeneklerle gerçekleştirilmesinin anlamlı olabileceği belirtilebilir.

Kaynakça

- Akgün, H. & Arık, E. (2021). İngiliz kültürel çalışmalar ekolü ve Medya Mahallesi haber programının alımlama analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 8(1), 113-128.
- Akyüz, S. S., Gülnar, B. & Kazaz, M. (2021). Yeni medyada haber güvenilirliği sorunu: Üniversite öğrencilerinin sahte/yalan haberlere yönelik doğrulama refleksleri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(36), 2816-2840.
- Algül, M. (2021). *Queer medyayı alımlamak: Bir queer televizyon çalışması olarak Netflix televizyon içeriklerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Al-Zaman, M. (2021). COVID-19-Related social media fake news in India. *Journalism and Media*, 2(1), 100-114.
- Ang, I. (1991). *Watching Dallas: Soap opera and the melodramatic imagination*. Routledge.
- Arke, E. T. (2005). *Media literacy and critical thinking: Is there a connection?* (Yayımlanmamış doktora tezi). Duquesne University.
- Asrak Hasdemir, T. (2012). Gelenekselden yeni medya okuryazarlığına: Türkiye örneğinde bir değerlendirme. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 23-40.
- Avşar, Z. (2014). Medya okuryazarlığı. *İletişim ve Diplomasi*, 2, 5-17.
- Aydemir, S., & Erdemar, G. (2018). Medya okuryazarlığı eğitimi alanında yapılan çalışmaların tematik, metodolojik ve istatistiksel yönelimleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(4), 1155-1166.
- Bakir, V., & McStay, A. (2017). Fake news and the economy of emotions: Problems, causes, solutions. *Digital journalism*, 6(2), 154-175.

Barut, M., & Yağbasan, M. (2019). Medya okuryazarlığının toplumsal karşılığı üzerine ampirik bir çalışma (Elazığ ili özelinde akademisyenler ile vatandaşlar arasında karşılaştırmalı bir analiz). *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 48-72.

Columbia Journalism Review. (2022, Mart 2). 6 types of misinformation circulated this election season. https://www.cjr.org/tow_center/6_types_election_fake_news.php.

Çalışır, G., & Sönmez G. (2020). Bir olgubilim çalışması: İletişim fakültesi öğrencilerinin medyaya ve medya okuryazarlığına bakış açılarının belirlenmesi. *The Journal of International Scientific Researches*, 5(2), 128-142.

Çimen, Ü. (2020). Yöndeşen medyayı doğru algılayma bağlamında medya okuryazarlığı eğitimi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 117-137.

Coşkun, R., Altunışık R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. Sakarya Yayıncılık.

Dursun, Ç. (2001). *TV haberlerinde ideoloji*. İmge Kitabevi.

————— (2004). *Haber, Hakikat ve İktidar ilişkisi*. Elips Kitap.

Emre Kaya, A. E. (2020). Liberal medya okuryazarlığı kavramsallaştırmasına eleştirel bir bakış. *Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi*, 3(2), 1-25.

Engin, G., & Genç, S. Z. (2015). Examination on media literacy behaviors of teacher candidates: Ege university example. *The International Journal of Research in Teacher Education*, 6(2), 1-10.

Erdem, B. N., & Başal Yıldız, A. C. (2019). "İdeal" in sınırında bir mücadele: Beden olumlama hareketi üzerine bir alımlama analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(2), 1483-1506.

Fakibaba, E. (2021). *Haberde gerçeklik ilkesi ve yalan haber* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

First Draft. (2022, Mart 3). Fake news. It's complicated. <https://firstdraftnews.org/articles/fake-news-complicated/>.

Fiske, J. (1987). *Television culture*. Routledge.

Geçer, E. & Bağcı, H. (2018). Medya okuryazarlığı eğitimi ve iletişim öğrencileri: Sakarya Üniversitesi örneği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 407-434.

Gezmen, B. & Eken, İ. (2020). Medya okuryazarlığının medya farkındalığı oluşumundaki rolü: Üniversite öğrencilerine yönelik bir çalışma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 679-695.

Girgin, A. (1998). *Haber yazma teknikleri*. İnkılap Kitabevi.

————— (2000). *Yazılı basında haber ve habercilik "etik"i*. İnkılap Kitabevi.

- Gölbasi, S. D. &, Metintaş, S. (2020). Covid-19 pandemisi ve infodemi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5, 126-137.
- Güner, F. &, Genç, S. Z. (2015). Medya okuryazarlığının öğrencilerin televizyon dizilerindeki mesajları algılamalarına etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 45(205), 179-191.
- Güngör, N. (2016). *İletişim kuramları yaklaşımları*. Siyasal Kitabevi.
- Guo, L. & Vargo, C. (2018). "Fake news" and emerging online media ecosystem: An integrated intermedia agenda-setting analysis of the 2016 US presidential election. *Communication Research*, 47(2), 178-200.
- Hall, S. (2003). Kodlama ve kodaçım (B. Çoban, Z. Özarslan, & N. Ateş, Çev.). B. Çoban (Ed.), *Söylem ve ideoloji* içinde (ss. 309-326). Su Yayınevi.
- Halloran, J. D., & Marcia, J. (1986). *Learning about the media (Media education and communication research)*. UNESCO.
- Hobson, D. (1982). *Crossroads: The drama of a soap opera*. Methuen Publishing Ltd.
- İlhan, E. &, Aydoğdu, E. (2015). Medya okuryazarlığı dersi ve yeni medya algısına etkisi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 4(1), 52-68.
- İnal, M. A. (1996). *Haberi okumak*. Temuçin Yayınları.
- Karaduman, S. (2009). *Televizyon haberlerinde egemen ideoloji ve farklı kimliklerin temsili* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaduman, S., & Aciyan, E. P. (2019). Netflix'in ilk Türk dizisi "Hakan Muhafız" üzerine bir alımlama analizi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 32, 669-687.
- Karaman, M. K. (2016). Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri ve eleştirel düşünme eğilimleri üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(1), 326-350.
- Karaman, M. K., & Karataş, A. (2009). Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri. *İlköğretim Online*, 8(3), 798-808.
- Karatay, H., & Yıldız, İ. (2020). Etkileşimli öğrenme yöntemine uygun medya okuryazarlığı eğitimi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(3), 1112-1134.
- Kavaklı, N. (2019). Yalan haberle mücadele ve internet teyit/doğrulama platformları. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 663-682.
- Kazaz, M., & Akyüz, S.S. (2019). *Sahte haber*. Literatürk Yayınları.
- Kesgin, Y., & Gül, D. (2021). COVID-19 aşısı ve yalan haber: Aşılama öncesinde bireylerin yalan haber içeriklerini fark etme, takip etme ve teyit etme eğilimlerinin belirlenmesi. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 35, 32-55.
- Kıran, Ö. (2020). Temel yaklaşımlar açısından medya okuryazarlığı eğitimi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(3), 233-248.
- Köktener, A. (2019). İletişim fakültesi öğrencilerinin medya okuryazarlık algıları ve medya okuryazarlığı eğitimine yaklaşımları. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 227-242.

- Kutlu, A., & Doğan, E. (2020). Kesin bilgi, yayalım: Hakikat sonrası çağda yalan haberlere ilişkin Y kuşağının tutum ve davranışları. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 34, 83-101.
- Lippmann, W. (2017). *Public opinion*. Routledge.
- Maden, S. (2020). Covid-19 salgını ve sağlık haberciliği: Prof. Dr. Erkan Yüksel ile söyleşi. *Etkileşim Dergisi*, 6, 205-213.
- McQuail, D., & Windahl, S. (2005). *Kitle iletişim çalışmalarında iletişim modelleri*. İmge Kitabevi.
- Nalçacı, A., Meral, E. & Şahin, İ. F. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının eleştirel düşünme ile medya okuryazarlıkları arasındaki ilişki. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21(36), 1-12.
- Nisan, F., & İnankul, F. (2018). Savaş karşıtlığının sinemaya yansıyan göstergesi 'Utanç' filminin alımlama analizi. *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi*. Akademisyen Kitabevi.
- Okur Berberoğlu, E. (2013). Medya okur-yazarlığı ve mesajların anlamlandırma süreci. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 13-21.
- Onursoy, S., Turan, E. A., Yeşilyurt, S., & Astam, F. K. (2020). Yalan habere karşı tutum ve davranışlar: Üç üniversite örneğinde durum araştırması. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(3), 485-508.
- Oxford Learner's Dictionaries. (2022, Şubat 24). Post-truth. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/post-truth>.
- Oyeyemi, S. O., Gabarron, E., & Wynn, R. (2014). Ebola, Twitter, and misinformation: A dangerous combination?. *BMJ*, 349.
- Oymak, H. (2022). Kamuoyunda Dezenformasyon Yasası olarak bilinen, 7418 Sayılı "Basın Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"un getirdikleri. *Yeni Medya*, 13, 504-514.
- Öğüt Yıldırım, P. (2017). Türkiye'de sağlık haberciliğinin tarihsel gelişimi. *Atatürk İletişim Dergisi*, 14, 5-26.
- Özer, Ö. (2020). *Haber söylem ideolojisi*. Literatürk Yayınları.
- Özonur, D., & Özalpman, D. (2009). Türkiye'de medya okuryazarlığı projesi üzerine bir değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*, 15, 195-212.
- Pala, C. (2017). *Medya okuryazarlığı: Kavramlar ve kuramlar* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Potter, J.W. (1998). *Media literacy*. Sage Publications.
- Poyraz, B. (2002). *Haber ve haber programlarında ideoloji ve gerçeklik*. İstanbul: Ütopya.
- Quandt, T., Frischlich, L., Boberg, S., & Schatto-Eckrodt, T. (2019). Fake news. *The International Encyclopedia of Journalism Studies*, 1-6.
- Radway, J. A. (1984). *Reading the romance*. UNC Press.

- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2009). *Televizyon izleme eğilimleri araştırması-2*.
- Sarıkaya, T. (2020). Irkçılık ve cinsiyetçilik ekseninde oyunların gençler tarafından alımlanması: Gta V örneği. *International Journal of Social and Humanities Sciences*, 4(3), 27-52.
- Schlapp, H. (2013). *Gazeteciliğe giriş*. Vestfalya Eyaletler Yayınevi.
- Selçuk, A., & Şeker, M. (2012). *Danıştay saldırısı haberlerinde söylem ve ideoloji*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Semiz, L. (2013). *Ortaokul öğrencilerinin medya okuryazarlığı yeterlikleri ve medya okuryazarlığı dersini yürüten öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şener, N. K. (2018). "Doğruluk kontrol merkezi" ve "yalan haber" kavramlarına ilişkin içeriklerin medyada yansımalarının araştırılması. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 29, 355- 373.
- Shoemaker, P. J., & Reese S. D. (1996). *Mediating the message: Theories of influences on mass media content*. Longman.
- Shu, K., Sliva, A., Wang, S., Tang, J., & Liu, H. (2017). Fake news detection on social media: A data mining perspective. *ACM SIGKDD explorations newsletter*, 19(1), 22-36.
- Solmaz, T. (2016). *Yeni iletişim teknolojileri bağlamında medya okuryazarlığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Stevenson, N. (2008). *Medya kültürleri sosyal teori ve kitle iletişimi* (G. Orhon & B. E. Aksoy, Çev.). Ütopya Yayınevi.
- Sunay, H., & Kaya, B. (2020). Antrenörlerin medya okuryazarlık düzeyleri. *Journal of International Social Research*, 13(73), 1198-1204.
- Tandoc Jr, E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. (2017). Defining "fake news" A typology of scholarly definitions. *Digital journalism*, 6(2), 137-153.
- Teyit (2022a, Mart 3). Sözlük: Yanlış bilginin en yaygın yedi türü. <https://teyit.org/sozluk-yanlis-bilginin-en-yaygin-7-turu>.
- (2022b, Mart 4). Nedir?. <https://teyit.org/nedir>.
- Tokgöz, O. (2003). *Temel gazetecilik*. İmge Kitabevi.
- Uğur, H. (2021). Stuart Hall yaklaşımı çerçevesinde Finish "Suyun Sonu Görünüyor" reklam filmine yönelik alımlama analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(122), 478-495.
- Uyar, M., & Asrak Hasdemir, T. (2020). Medya okuryazarlığının değerlendirilmesi: Konular, sorunlar ve olasılıklar. *ODÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 76-89.
- Ünal, R., & Taylan, A. (2017). Sağlık iletişiminde yalan haber-yanlış enformasyon sorunu ve doğrulama platformları. *Atatürk İletişim Dergisi*, 14, 81-100.
- World Health Organization. (2022a, Şubat 23). Immunizing the public against mi-

sinformation. <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/immunizing-the-public-against-misinformation>.

————— (2022b, Nisan 5). Infodemic. <https://www.who.int/health-topics/infodemic>.

————— (2022c, Nisan 7). Novel coronavirus (2019 nCoV). <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200202-sitrep-13-ncov-v3.pdf>.

Yaylagül, L. (2010). *Kitle iletişim kuramları egemen ve eleştirel yaklaşımlar*. Dipnot Yayınları.

Yılmaz, Ö. & Özkan, B. (2013). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri ve okul öncesi öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeylerinin karşılaştırılması. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 3(1), 178-183.

Yurdigül, Y. (2011). Kurgusal gerçeklik bağlamında haber ve gerçeklik ilişkisi. *Atatürk İletişim Dergisi*, (1), 13-24.

Yüksel, E. & Gürcan, H.İ. (2005). *Haber Toplama ve Yazma*. Tablet Kitabevi.

Yüksel, E. (2018). *Akademik bakış-1: Sağlık haberciliği*. Literatürk Yayınları.

Yüksel, E., Kaya, A. Y., Koçak, A., & Aydın, S. (2016). Türkiye’de sağlık konulu yayınların analizi. *Kurgu*, 24(1), 18-43.

Onam Bilgisi: Katılımcılar işlem öncesinde bilgilendirilmiş, onamları alınmıştır.

Etik Kurul Onayı: Çalışmanın Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan alınan 314244 protokol numaralı “Etik Kurul Onayı” bulunmaktadır.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Oranı: E. Yüksel (%40), A. Kızılıcık (%30), K. Atik (%30)

Teşekkür: Çalışmaya yönelik katkılarından dolayı Cansu Cengi Kızılıcık ve Gülgün Abbasbaylı’ya teşekkür ederiz.

Participant informed consent: Participants were informed before the data collection and they were asked to sign a form of consent

Ethics committee approval: The ethics committee approval has been obtained from Anadolu University Ethics Committee with protocol number 314244.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Author contribution rate: E. Yüksel (40%), A. Kızılıcık (30%), K. Atik (30%)

Acknowledgements: We thank Cansu Cengi Kızılıcık and Gülgün Abbasbaylı for their contributions to this study.

EK. Alımlama analizinde kullanılan haberler

KORONA TEDAVİSİ GÖREN İKİ WUHANLI DOKTORUN TEN RENĞİ DEĞİŞTİ

Korona virüsü salgınının çığırından çıkan Wuhan'da hastaneleri iki doktorun ten rengi, bedeni sıcağının artmasına koyuldu. Çin devlet medyası, bir yığın bakımda 100 gram kalın doktorların gördüğü ağır tedavinin, karaciğer fonksiyonlarına zarar verdiğini duyurdu.

21 Nisan 2020, Saat: 19:23

DUYAR - Korona virüsüne karşı hâlâ kesin bir tedavi bulunamamışken, kızamık salgını ile başlatıldığı yeri olan Wuhan'da virüse yakalanan iki doktorun ağır bir tedavi sürecinden sonra ten renklerinin koyulaştığı ortaya çıktı. Biri 100 gram boyu yoğun bakımda kalın doktorların enfeksiyonu çok ağır geçtiği ve tedavi sürecinde karaciğerlerinin hasar gördüğü belirtildi.

KANDAN OKSİJEN VERİLDİ

Çin devlet televizyonu CCTV'nin haberine göre, karaciğer olan Yu Fan ve her gözetim olan Hu Wefang'ın 19 Ocak günü Wuhan'da korona virüsü bulaşma noktası Wuhan Puluozhi Hastanesinde tedavi gören iki doktor, karaciğer makinesi ile kana doğrudan oksijen verilmesi dahil ağır bir tedavi süreci yaşadılar. Doktor Hu hastalığı o kadar ağır geçirdi ki, 100 gün boyu yoğun bakımda kaldı; yeniden konuşabilmeye 11 Nisan'da başladı.

İK ÖĞRENDİĞİMDE KABUS GÖRDÜM

Ancak iyileşmelerinde, iki doktorun da cilt pigmentasyonlarında koyulaşma meydana geldiği, Doktor Yu, bu durumu ik öğrendiğinde endişelendiğini anlatarak, "Bilincim açıldığında, özellikle de durumumu öğrendiğimde korktum. Şik şik kabus gördüm" dedi.

DEMİR, KARACİĞERDE DEPOLANMADI

Doktorların ten renginin neden değiştiği ise tam olarak bilinmiyor. Çin'deki Huazhong Bilim ve Tıp Bilimleri Üniversitesi enfeksiyon hastalıkları uzmanı Song Jianmin, iki doktorun da organlarının tedavi sürecinde zarar gördüğünü söyledi. Song, karaciğerlerin doğrudan çalışmaması nedeniyle, burada depolanması gereken demirin damarlara sıradığı, bu durumun da yüzde 60'una kadarını yok edileceğini belirtti.

İLAÇLAR MI YOL ACTI?

Hu Wefang'ın tedavi eden doktor Li Shizheng ise ben rengindeki değişimin, iki doktora da ilk kez verilen ilaçları kaynaklandığını öne sürdü. Li, iki doktorun da cilt renginin zamanla eskiye dönmesi beklendiğini söyledi. CCTV'nin habere göre, doktorlara hangi ilacı verildiği belirtilmedi.

KARACİĞERİ DOĞRUDAN ETKİLİYOR MU?

Sayıp tıp dergisi Lancet'e mart ayında yayımlanan bir araştırmada, korona virüsü hastalarında karaciğer hasarının, virüsün karaciğere hücrelerini doğrudan etkilemesinden kaynaklı olarak oluşacağı belirtildi. Araştırmada, kritik durumdaki hastalarda karaciğer yetmezliği görülebileceği, hastalığı hafif alanlara karaciğerlerinin ise zamanla kondisyonundan normale döndüğü bilgisi verildiği.

Doğru Haber 1. Korona tedavisi gören iki Wuhanlı doktorun ten rengi değişti

KORONAVİRÜS: İSPANYA'DA 100 BİNE YAKIN VİZON İTLAF EDİLECEK

17 Temmuz 2020

Hayvanların ayrı parçaları vizonlar, diğer parçaları ise hayvanların etrafında yerleştirildi.

İspanyol Sağlık Yetkilileri, Ülkelerin Kuşçuluğundan Bir Çiftiğe Değiştirilmesini 52.000'ye Yakın Vizona İtlaf Edileceğini Açıkladı.

Aragón özerk bölgesinde Mayıs'ta bir çiftlik çalınan kurbanın korumaları tespit edildi. Daha sonra bu kurban kocası ve oğlu çiftlik çalınan daha hastalıklı hayvanları. Değerli kurbanları ve vektörlerin hayvanları, çiftlik çalınan hayvanların hastanelerinden sonra tedavi ve izlemeye başlandı. 13 Temmuz'da yapılan tedaviler sonra

hayvanların yüzde 8'inin koronavirus taşıyıcısı olduğu belirlendi. 92.700 vizonun tamamının itlaf edileceği kati sonuç.

Sağlık Bakanlığı yetkilileri, başkent Madrid'in 200 kilometre kuzey doğusunda bir köyde bulunan çiftlik özerk aliyen hastanelere gönderildi ve öldü. Aragón, Madrid ve Katalonya ile birlikte en fazla koronavirus vakasının görüldüğü yer arasında yer alıyor. Ülkede hastalık sonrası 20.400 kişi hayatını kaybetti.

Hayvanların ayrı parçaları vizonlar, diğer parçaları ise hayvanların etrafında yerleştirildi.

HASTALIK ÇALIŞANLARDAN VİZONLARA GEÇMİŞ OLABİLİR

Aragón Tarım Bakanı Alejandro Ojeda, itlaf kurbanın vizonlardan insanlara hastalığı geçireceğini söylemek için sözünü söyledi.

Ojeda, hastalığın hayvanlardan insanlara yayılma riskinin düşük olduğunu söyledi. Ancak yakın olanların birinin koronavirus taşıyıcısı bir çiftlik çalınan hastalığı hayvanlara geçirmiş olması olduğunu söyledi. Sağlık gereği diğer çiftlikteki hastalıklı hayvanların çalınmalarını engellemek amaçlı.

Daha önce yapılan araştırmalar, keçi ve köpekler dahil çok sayıda hayvanın koronavirus taşıyıcısı olduğuna işaret ediyor. Ancak virüsün hayvanlardan

insanlara geçip geçmediği bilinmiyor. Bu riski belirlemeye yönelik araştırmalar devam ediyor.

Dünyanın en büyük vizon üreticisi Guatemala ve Hollanda'da vizon çiftliklerinde koronavirus tespit edildiği. Hollanda Bakanları, Mayıs'ta ilk çiftlik çalınan koronavirus tespit edilmesinden sonra on binlerce vizonu itlaf etmişti.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) hastalığın insan vektöründen insanlara geçebileceğini açıkladı. WHO açıkladığı raporlarda ise, Aralık sonlarında, "Hastalığı vizonlara geçiren ve bunun sonucunda bu hayvanların hastalığı kapama riskleri var. Hastalığın bulaşması açısından insan ne anlamda etkili, vizonların nasıl bir rol oynadığını öğrenmeye çalışıyoruz" denildi.

Doğru Haber 2. Koronavirüs: İspanya'da 100 bine yakın vizon itlaf edilecek

COVID-19 BULAŞMIŞ BİR HASTAYA AİT OLDUĞU İDDİA EDİLEN AKCİĞER FOTOĞRAFI

Doğru Haber 5. Covid-19 bulaşmış bir hastaya ait olduğu iddia edilen akciğer fotoğrafı

COVID-19 NEDENİYLE KAPALI OLAN AVMDEKİ DERİ EŞYALARIN KÜFLENDİĞİ İDDİASI

Doğru Haber 6. Covid-19 nedeniyle kapalı olan AVMdeki deri eşyaların küflendiği iddiası

TARTIŞMA YARATACAK ADIM! AVUSTURYA'DA COVID-19 AŞISI ZORUNLU HALE GELİYOR

Birak Haber Ajansı - Özgür
10.12.2021 12:22 - Okunma: 10.12.2021 14:28

Avusturya'da hükümet, zorunlu aşı uygulamasına geçerken aşı olmayı erteleyen kişiler, her 3 ayda bir 3 bin 600 Euro para cezası ödeyecek.

Avusturya'da hükümet, Covid-19 önlemlerini sıkılaştırmaya başlıyor. Covid-19 aşılarını zorunlu hale getirmeye yönelik planlar yapan hükümet, 14 yaş ve üzeri kişilerin aşı olmayı erteledikleri her 3 ayda 3 bin 600 Euro para cezası ödemelerini içeren yeni düzenlemeyi hayata geçirmeye hazırlanıyor. Sağlık Bakanı Wolfgang Mueckstein ile bir konferansa katılan ve açıklamalarda bulunan Anayasa Bakanı Karoline Edtstadler, "Aşılınmamış insanların cezalandırılmak istemiyoruz. Onları kazanmak ve aşı olmaları için ikna etmek istiyoruz" dedi.

Üç aylık aşı sürelerinin dolmasının gözlemlenmesi için hükümet tarafından merkezi bir aşı kaydının oluşturulacağını açıklayan Mueckstein, "Eğer durum böyle değilse, işlemler başlatılacak ve devam etmesi durumunda 3 bin 600 Euro ceza verilecek. Alternatif olarak, yetkililer son aşı tarihinden hemen sonraki daha kısa işlemlerde de para cezası uygulama seçeneğine sahiptir. Burada para cezası miktarı 600 Euro" ifadelerini kullanarak,

bu cezaların ödenmemesi durumunda ise düzenli işlemlerin devreye gireceğini söyledi.

MECLİSTEN GEÇTİKTEN SONRA YÜRÜRLÜĞE GİRECEK

Hükümet, 3 hafta önce rekor sayılara ulaşılan Covid-19 salgınında, 4. ulusal sokaka çıkma yasasını ilan etmiş ve Avrupa Birliği ülkeleri içinde aşıyı zorunlu hale getiren ilk ülke olacağını da duyurmuştu. Aşı zorunluluğu kararının, meclis tarafından onaylanmasının ardından Şubat 2022 ve Ocak 2024 tarihleri arasında uygulanması bekleniyor. İki muhalefet partisinin de desteklediği yeni düzenlemenin meclisten kolayca geçebileceği düşünülüyor.

HAMİLE KADINLAR MUAF TUTULACAK

Hamile kadınlar ve sağlık durumu nedeniyle aşı olmaması gereken kişiler, aşı zorunluluğundan muaf tutulacak. Avusturya'da nüfusun yaklaşık yüzde 68'inin Covid-19'a karşı aşılandığı biliniyor.

Doğru Haber 7. Tartışma yaratacak adım! Avusturya'da Covid-19 aşısı zorunlu hale geliyor

UNICEF'İN YENİ KORONAVİRÜSLE İLGİLİ YAYINLADIĞI İDDİA EDİLEN METİN

Okyanus Yürekli Döğler
7 hrs

K O R O N A V İ R Ü S

Korona virüsü, 400-500 mikrometre çapına sahip, boyutları büyük bir virüsdür, herhangi bir maske bile virüsün girişini engeller, bu nedenle ezcacıklı 2 katlı 3 katlı maske istiyoruz diye zorlamaya gerek yoktur. Virüs havaya değil, yere yerleşir, bu nedenle hava yoluyla bulaşma ihtimali düşüktür.

Korona virüsü, metal bir yüzeye bulaştığında 12 saat yaşayacak, bu yüzden elelenizi sabun ve su ile yıkamak bile yeterli olacaktır. Kumyağa bulaştığında Corona virüsü 9 saat kalır, bu yüzden kıyafetleri yıkamak veya iki saat güneşe maruz bırakmak onu öldürmek için yeterlidir. Virüs 10 dakika boyunca elerde yaşar, bu nedenle cep boyutundaki alkol ve dezenfektanları cepte taşımak ve sık sık önlem amaçlı kullanmak faydalı olacaktır.

Virüs 26-27 ° C sıcaklıkta manz içinde ölümlü için, sıcak bölgelerde yaşayamamaktadır. Ayrıca sıcak su ve sıcak içecekler içmek ve güneşe maruz kalmak yeterince iyidir. Dondurmadan uzak durmak, soğuk yiyecekler ve içecekler tercih etmemek önemlidir.

İlk su ve tuzlu gargara yapmak virüsü bademciklerde ikem öldürür ve akciğerlere geçmesini önler. Bu talimatlara uymak virüsü önlemek için önemlidir.

UNICEF

#koronavirüs

1.4K

29 Comments 2.9K Shares

Yalan Haber 1. UNICEF'in yeni Koronavirüsle ilgili yayınladığı iddia edilen metin

HİNDİSTANDA İNSANLARIN COVID-19 HASTASININ YANINA KONARAK CEZALANDIRILDIĞI İDDİASI

 Kaç Yıl Oldu? #EvdeKal
@kaacyiloldu

Hindistan polisi, sokağa çıkma yasağına uymayanları ceza olarak ambulanstaki sahte coronavirüslü bir hastanın yanına koydu.

Translate Tweet

0:26 648.7K views

8:08 PM - Apr 25, 2020 - Twitter Web App

1.5K Retweets 7.7K Likes

Yalan Haber 2. Hindistan'da insanların Covid-19 hastasının yanına konarak cezalandırıldığı iddiası

ASTRAZENECA'NIN COVID-19 AŞISINI 2018'DE ÜRETTİĞİ İDDİASI

 Haniff Human (18000 Alem)
@haniffhuman

Astra zeneca cavit19 aşısı üretim tarihi 2018 daha Cavit 19 aşısı icat edilmedi Bunu gören bilen Doktorlar Hiç ses çıkartmadı ya AQ seviyeleri sıfır Ya iblis ve avanesine hizmet ediyorlar Ya da tanrıları Rockefeller e Şimdi soruyorum en büyük vatan haini kimdir

before "discovering" it. I keep smelling shit but my shoe soles are clean.

2:22 PM - 23 Jul 2021

98 Retweets 204 Likes

Yalan Haber 3. Astrazeneca'nın Covid-19 aşısını 2018'de ürettiği iddiası

AVUSTURYA'DA AYAKLANMA ÇIKTIĞINA DAİR İDDİA

Yalan Haber 4. Avusturya'da ayaklanma çıktığına dair iddia

mRNA AŞISI OLANLARIN KAN SULANDIRICI KULLANMASI GEREKTİĞİ İDDİASI

Yalan Haber 5. mRNA aşısı olanların kan sulandırıcı kullanması gerektiği iddiası

